

OSMANLI İMPARATORLUĞU'NUN BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI'NDAKİ PROPAGANDA FAALİYETLERİ ÜZERİNE BİR İNCELEME: *HARP MECMUASI* ÖRNEĞİ*

Mehmet IŞIK, Şakir EŞİTTİ**

Öz: İlk sayısı Kasım 1915'te yayımlanan *Harp Mecmuası*, I. Dünya Savaşı yıllarında Osmanlı propagandasının başlıca araçlarından birisi olmuştur. Osmanlı Devleti'nin görsel propaganda bakımından en başarılı yayını kabul edilen Mecmua, toplam 27 sayı yayımlandıktan sonra Haziran 1918'de kapanmıştır. Bu çalışmada özellikle Osmanlı Devleti'nin en büyük toprak kayıplarını verdiği Sina ve Filistin cephelerinde yaşanan muharebelerle ilgili haberlerin *Harp Mecmuası*'nda nasıl sunulduğu tematik içerik analizi kullanılarak ortaya konulmuştur. Yapılan analizler neticesinde, Osmanlı Devleti'nin, *Harp Mecmuası*'nda düşmanını ötekileştiren, onu "canavarmışçasına" gösteren bir söylem yerine Osmanlı askerlerinin kahramanlıklarını ve olumlu yönlerini yücelten bir söylem kullanılmıştır.

Anahtar kelimeler: *Harp Mecmuası*, Sina Cephesi, Hicaz Cephesi, Filistin Cephesi, askerî dergi, propaganda.

The Propaganda Activities of the Ottoman Empire during the First World War: The Case of *Harp Mecmuası*

Abstract: *The War Journal (Harp Mecmuası)*, which first issue was published on November 1915, was one of the main propaganda tools of the Ottoman Empire during the World War I. The War Journal, considered as one of the most successful publication of the Empire in terms of its visual propaganda, was closed in June 1918, after publishing 27 issues. This study concentrates especially on the analysis of the *Journal's* presentation of the news about the battles on the Hedjaz, Sinai and Palestine frontlines, where the Ottoman Empire lost the most of its territories. The analysis of those news shows, that instead of showing its enemy as a 'monster', the dominant discourse chosen by the *Journal* is mainly about the heroism and the virtues of the Ottoman soldiers.

Keywords: *Harp Mecmuası* (War Journal), Sinai Front, Hedjaz Front, Palestine Front, military magazine, propaganda.

---

* Makalenin Geliş ve Kabul Tarihi: 13.06.2018 - 31.12.2018

** Doç.Dr., Mardin Artuklu Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, Sinema Televizyon Bölümü, mehmet.isik@artuklu.edu.tr ORCID: 0000-0002-1682-2610

Doç.Dr., Ardahan Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, sakir.esitti@ardahan.edu.tr ORCID: 0000-0001-9270-5363

Giriş

Walter Lippmann ilkinin 1922’de yayımladığı *Kamuoyu* isimli ünlü eserinde zihnimize resmettiğimiz dünya tablosunun iki farklı kaynaktan beslendiğini, bu kaynaklardan ilkinin “yaşam pratiklerimiz”, ikincisinin ise “basının bize aktardığı enformasyon” olduğunu belirtir (Lippmann, 1998, s. 3). Kitabının ilk bölümüne Lippmann, okyanusta küçük bir adada yaşanan bir olayı anlatarak başlar. Hikâyeye göre 1914 yılında, kablo hatları; telefon veya telgraf bulunmayan bu adada İngiliz, Fransız ve Almanlar yaşamaktadır. Adanın dünya ile bağlantısını ise altmış günde bir gelen İngiliz buharlı posta gemisi sağlamaktadır. Küçük adanın gündemi de bu gemi ile gelen İngiliz gazeteleri tarafından belirlenmektedir. 1914 yılının Eylül ayında ada halkı Gaston Calmette’yi vuran Madame Caillaux’u konuşmakta, jürinin vereceği kararı öğrenmek için sabırsızlıkla beklemektedir. Eylül ayının ortalarında geminin geleceği tarihte ada halkı rıhtıma iner ve kaptandan kararı öğrenmek için heyecanla beklemeye başlar. Ancak o gün posta gemisi gelmez. Son posta gemisinin gelmesi üzerinden altı hafta geçtikten sonra gemi gelir. Uzun süredir jürinin vereceği karar hakkında tartışan ve tahminlerde bulunan Ada halkı, rıhtıma inip gazetelerine kavuştuklarında yeni bir gündemle karşı karşıya kalır; Almanya ile Fransa ve İngiltere altı haftadır savaşmaktadırlar. Adadaki Fransız, İngiliz ve Almanlar savaştan haberleri olmadıkları için gerçekte düşman olmalarına rağmen altı haftadır dostça yaşamaktadır. Lippmann buradan yola çıkarak “Geriye baktığımızda, yaşadığımız çevreyi ne kadar dolaylı olarak bildiğimizi görebiliriz.” ama “her ne olursa olsun ona gerçekmiş gibi” davranırız der (Lippmann, 1998, s. 3).

Lippmann’ın da belirttiği gibi kitle iletişim araçları bir yandan insanların içinde yaşadığı dünya hakkında bilgi sahibi olmasına imkân verirken, diğer yandan aktardığı enformasyon ile ‘gerçeği’ yeniden inşa etmekte, insanların dünyayı algılamaya biçimleri üzerinde etkili olmaktadır. Bu sebeptendir ki dünyanın neresinde olursa olsun tarih boyunca, iktidar sahipleri veya iktidar olmaya aday kesimler medyayı ele geçirmek, kamuoyunu veya hedef kitlesini “istendik” bir şekilde yönlendirmek, kendi düşünce, görüş ve propagandalarını yaymak istemişlerdir. Bu çalışmada sıklıkla propaganda kavramı üzerinde durulmuş, özellikle savaş dönemlerinde kullanılan propaganda ile kamuoyunun yönlendirilmesi hususları ele alınmıştır. Bu bağlamda çalışmanın bu kısmında propaganda kavramı hakkında bilgi verilmesi çalışmanın daha iyi anlaşılması bakımından önem taşımaktadır.

Bir fikri yaymak, ideolojik bir söylemi bilerek ve isteyerek insanların zihinlerine yerleştirmek, bu yolla hedef kitle üzerinde birtakım istendik davranış değişiklikleri yaratmak amacıyla yapılan önceden tasarlanmış iletişim faaliyeti anlamına gelen propaganda kavramı ilk kez 17. yüzyılda kullanılmış olmakla birlikte propaganda faaliyetlerinin tarihi çok daha eskilere, MÖ 7000 yıllarına,

Neolitik Çağ'dan kalma mağara resimlerine, kadar uzanır (Taylor, 2003, s. 20). Buna karşın ilk sistemli propaganda faaliyetleri 1622 yılında, *Papa Gregory* döneminde, Roma Kilisesi'nin Protestan Reform Hareketi'nin etkilerine karşı mücadele edebilmek ve karşı reform doktrinini yaymak amacıyla, *İnancı Yayma Kutsal Kongresi* anlamına gelen *Sacra Congregatio de Propaganda Fide*'yi kurmasıyla başlamıştır (Raymond, 2013, s. 2). 18. yüzyılda propaganda, “siyasal anlamlar üretmenin, düşünceleri ve algılamaları yönlendirmenin, toplumsal değer ve sembolleri üretmenin stratejiler bütünü hâline gelmiştir. İktidarlar halkı aydınlatmayı kendi uğraş alanları içine almışlar ve iktidarlarını meşrulaştırmanın bir aracı olarak kullanmaya başlamışlardır” (Keskin, 1997, s. 21). Bu gelişmede yüzyıl sonlarında gerçekleşen Fransız İhtilali'nin etkisi büyük olmuş ve İhtilal sonrasında Kilise'nin eylem alanı olarak beliren propaganda faaliyetleri, dinsel alandan siyasal alana geçmiştir (Akarcalı, 2003, s. 14).

Propagandanın siyasal yaşam içinde önem kazanarak kapsamlı ve örgütlü bir şekilde yürütülebilmesi için gerekli koşullar, 19. yüzyılda sanayileşmenin, kentleşmenin, ulus devletlerin ve demokratikleşmenin ortaya çıkmasıyla mümkün olmuştur (Atabek, 2003, s. 10). Bu yeni dönemde yönetenler sadece şartlar gerektirdiği zamanlarda değil, her an kamuoyunun desteğini almak zorunda olduklarını anlamışlar ve propagandaya siyasal iktidarın vazgeçilmez bir unsuru olarak değer vermişlerdir (Akarcalı, 2003, s. 15). Böylece propaganda faaliyetleri kitleleşmiş ve kurumsallaşmıştır.

20. yüzyılın başlarından itibaren kitle iletişim araçlarının giderek artan bir şekilde toplumsal yaşamda yerini alması beraberinde propagandanın daha yoğun olarak kullanımını getirmiştir (Atabek, 2003, s. 11). 1914-1918 yılları arasında yaşanan I. Dünya Savaşı ise propaganda pratikleri alanında denemeler yapmak için çok geniş olanaklar hazırlamış; savaşın sonunda birçok insan modern propaganda teknikleri konusunda birinci elden deneyim sahibi olmuştur (Qualter, 1980, s. 258).

Yukarıda da belirtildiği gibi I. Dünya Savaşı yılları, “propagandayla biliş ve davranış yönetiminin kitleler üzerinde uygulandığı ve bu uygulamalardan dersler çıkarıldığı bir dönem” olmuştur (Erdoğan ve Alemdar, 2010, s. 54). Söz konusu dönemde Batı'da propaganda çalışmalarında kitle iletişim araçları etkin olarak kullanılmış; “uzman gazeteciler, tanınmış yazarlar, bilim adamları, istihbarat elemanları ve siyasetçilerden” yararlanılmıştır (Tamer, 2010, s. 13). Başta Britanya İmparatorluğu, Alman, ABD, Fransız hükûmetleri olmak üzere savaşa katılan devletler kamuoylarını ikna etmek ve/veya yönlendirmek, manipüle etmek üzere basın büroları açmış (Işık ve Eşitti, 2015, s. 663), afişler basmış (James, 2009), gazete ve dergiler çıkarmışlardır (Pegum, 2007, ss. 128-147). Savaş sırasındaki propaganda faaliyetlerini etkili şekilde yürütebilmek için Britanya İmparatorluğu'nda Ekim 1914'te *War Propaganda Bureau-*

Wellington House/Savaş Propaganda Ofisi-Wellington Evi (Wilkinson, 2009, s. 70), Almanya’da Kasım 1914’te *Zentralstelle für Auslandsdienst/Central Office for Foreign Services/Dış Ülkelere Servis Merkezi* (Pim, 2013, s. 96), Fransa’da Ocak 1916’da *Maison de la Presse/Basın Ofisi* (Bruntz, 1938, s. 14), ABD’de Nisan 1917’de *Committee on Public Information/Halkı Aydınlatma Komitesi* (Cull vd., 2003, s. 99) gibi kurumsal yapılar oluşturulmuştur.

I. Dünya Savaşı döneminde Osmanlı Devleti’ndeki propaganda faaliyetleri ise İttifak Devletleri’nin iddialarına cevap vermeye çalışmaktan ibaret kalmış, pasif bir şekilde, kendisini korumaya yönelik bir gayretten ileriye gidememiştir (Avşar, 2004, s. 78). Bunda Osmanlı’nın ekonomik ve teknik altyapı eksikliğinin etkisi büyüktür. Bununla birlikte Batılı devletler kadar başarılı olamasa da (Yiğit, 2007, s. 293) Osmanlı İmparatorluğu da savaşa katılan diğer devletler gibi savaştaki haklılığını göstermek için çeşitli propaganda yöntemlerine başvurmuştur (Polat, 2014, s. 143). Bu doğrultuda çalışmanın temel amacı I. Dünya Savaşı döneminde Batı tarafından yürütülen “kurumsal” propaganda faaliyetlerine karşılık Osmanlı Devleti tarafından gerçekleştirilen, yazılı ve görsel propaganda faaliyetlerini incelemektir. Çalışmada inceleme, zengin içeriği ve kaliteli baskısıyla dönemin “en başarılı” (Koroğlu, 2007, s. 49; Gürcan, 2016, s. 144) propaganda aygıtlarından biri olan ve Osmanlı Harbiye Nezaretinin desteği ile çıkarılan *Harp Mecmuası* örneği üzerinden yapılacak; Osmanlı tarafından gerçekleştirilen propagandada kullanılan üslup ve söylem ortaya konulacaktır. Çalışmada zaman ve kelime sınırlamaları göz önüne alınarak, *Harp Mecmuası*’nda Hicaz, Sina ve Filistin cephelerindeki savaş haberlerinin nasıl sunulduğu incelenecektir. Bu bakımdan öncelikle Osmanlı’daki propaganda faaliyet ve türleri hakkında kısaca bilgi verilecek, ardından *Harp Mecmuası*’nın tematik içerik analizi yapılacak, bu iletişim mecrasındaki konu ile ilgili haberlerin nasıl sunulduğu incelenecektir.

Modern Propaganda Faaliyetleri ve Osmanlı İmparatorluğu

Osmanlı Devleti de 1830’lu yıllardan itibaren, giderek artan bir şekilde, modern propaganda tekniklerinin ve basının propaganda faaliyetleri açısından öneminin farkına varmaya başlamıştır. Bunda Osmanlı topraklarında Avrupalı büyük devletler tarafından çıkarılan gazetelerin etkisi büyüktür. İstanbul’da Fransız Büyükelçiliği tarafından 1795’te çıkarılan *Bulletin Des Nouvelles (Haber Bülteni)*, 1796’da çıkarılan *Gazette Française de Constantinople (İstanbul Fransız Gazetesi)* ve 1797’de çıkarılan *Mercure Oriental (Doğu Merkür’ü)* ile Kahire’de 1798-1801 yılları arasında çıkarılan *Courrier de l'Égypte* (Mısır Postası), *DécadÉgyptienne (Mısır Haftası)* ve 1820’li yıllarda İzmir’de yayımlanan *Symneen (İzmirli)*, *Spectateur Oriental (Doğu Seyircisi)*, *Courrier de Smyrne (İzmir Postası)* bunlardan bazılarıdır (Topuz, 2003, ss. 34-40).

Fransız Devrimi'nden esinlenerek gayrimüslimleri, özellikle de Yunan ayaklanmalarını destekleyen ve Osmanlı yönetimini sert bir şekilde eleştiren Fransız gazeteleri giderek Babıali yönetiminin dikkatini çekmiş, bu durumun önüne geçilebilmesi için birtakım çalışmalar başlatılmıştır. Bu dönemde Fransızca basının gerçekleştirdiği propaganda faaliyetlerini engellemek için yine bir Fransız olan Avukat Alexandre Blacque (Blak Bey) Osmanlı yönetimince maddi olarak desteklenmiştir. Blak Bey'in tarihinde çıkardığı *Le Courrier de Smyrne (İzmir Habercisi)* isimli gazete, “yoğun bir Osmanlı yanlısı kampanya yürütmüş; Yunan, Rus, İngiliz ve Fransız politikalarını eleştirmiştir.” (Koloğlu, 2013, s. 22). Türklerin de insanlar cemiyetinde yerini almaları gerektiğini savunan gazete Avrupa'da dikkatleri üzerine çekmiş, Avrupa devletlerinin düşmanlığını kazanmıştır. Avrupa'da gazeteye yönelik eleştirilerin dozu giderek artmış, gazete Fransız Büyükelçiliğinin girişimleri sonucu kapatılmak zorunda kalmıştır (Budak, 2012, s. 161; Koloğlu, 2013, s. 22).

Fransız gazetelerinin dışında Mısır Valisi Kavalalı Mehmet Ali Paşa'nın 1828'de Mısır'da çıkardığı *Vekayi-i Mısıriyye* isimli gazete de Osmanlı yönetimine karşı etkin bir propaganda aracı olarak kullanılmaktaydı. Bu durum üzerine Sultan II. Mahmut ve Babıali yönetimi devletin sesini daha iyi duyurabilmek ve yürüttükleri merkezîyetçi reformları Osmanlı halklarına anlatabilmek, aynı zamanda Osmanlı'ya karşı gerçekleştirilen propaganda faaliyetlerine cevap verebilmek için 11 Kasım 1831'de yayımlanan *Takvim-i Vekayi* isimli resmî gazeteyi çıkarmışlardır. Haftalık olarak yayımlanan gazete Osmanlı Türkçesi dışında Arapça, Ermenice, Farsça, Fransızca, Rumca olarak da yayın yapmış, Osmanlı yönetiminin haklılığını ve sesini Osmanlı halkına duyurmaya çalışmıştır. *Takvim-i Vekayi* Fransızca olarak *Le Moniteur Ottoman* adıyla da yayımlanmıştır. Gazete 1860'dan sonra resmî gazete niteliğine bürünmesine rağmen defalarca kapatılıp yeniden açılmıştır; hatta İstanbul Hükûmeti düşünceye kadar yayımlanmış, 4 Kasım 1922 yılında ise son kez kapatılarak tarihe karışmıştır (Topuz, 2003, ss. 13-17).

İkinci Meşrutiyet'in “ilk yıllarından itibaren yaşanan iç ve dış sorunlar, art arda gelen savaşlar, ekonomik sıkıntılar, toprak ve nüfus kaybı, devlet yönetiminde gittikçe ağırlığı artan İttihat ve Terakki'nin vatanseverliği ve millî birliği vurgulayan siyasal propaganda araçlarına yönelmesine” neden olmuştu (Çeliktemel-Thomen, 2010, s. 2). Bunun sonucunda İttihat ve Terakki yöneticileri, “daha çok iktidarın gücünü artırmaya ve bitmek bilmeyen savaşlara rağmen, toplumsal huzuru ve güveni sağlamaya yönelik” bir propaganda anlayışı benimsemişti (Çeliktemel-Thomen, 2010, s. 2). Ne var ki “İttihat ve Terakki'nin yazılı ve görsel propaganda yöntemleri, niteliksel ve niceliksel açılardan gelişmemiş, kısa vadeli ve altyapıdan uzak bir etkinlik alanı olarak kalmıştır” (Çeliktemel-Thomen, 2010, s. 2).

I. Dünya Savaşı başladığında, şu veya bu ölçüde bütün devletler kültürel alanı denetim altına alarak, kurumsallaşan bir propagandaya yönelmişlerdir. (Köroğlu, 2010, s. 40). Osmanlı Devleti de savaş başladığı andan itibaren benzer tedbirler alarak propaganda faaliyetlerinde bulunmuştur (Köroğlu, 2016, s. 135). İtilaf Devletleri'nin etkili propagandaları karşısında Osmanlı Devleti'nin faaliyetleri, onların iddialarına cevap vermeye çalışmaktan ibaret kalmış, pasif bir şekilde, kendisini korumaya yönelik bir gayretten ileriye gidememiştir (Avşar, 2004, s. 78). Bunda Osmanlı'nın ekonomik ve teknik altyapı eksikliğinin etkisi büyüktür. Bununla birlikte Batılı devletler kadar başarılı olamasa da (Yiğit, 2007, s. 293) Osmanlı İmparatorluğu da savaşa katılan diğer devletler gibi savaştaki haklılığını göstermek için çeşitli propaganda yöntemlerine başvurmuştur (Polat, 2014, s. 143).

Bu yöntemlere örnek olarak I. Dünya Savaşının hemen başında Müdafaa-i Milliye Cemiyeti tarafından çıkarılan "Harb-i Umûmi Panoraması" başlıklı kitapçık gösterilebilir. Genel olarak fotoğraflara yer verilen bu albümün niteliğindeki kitapçığın çıkarılma amacı ilk sayıda, "Osmanlı Devleti'nin de yer aldığı müttefik devletlerin savaştığı cepheler hakkında doğru bilgiler vermek ve albüm satışlarından elde edilen gelirleri savaşmakta olan Türk askerlerine ulaştırmak" olarak belirtilmiştir (Kaşyüğun ve Çolak, 2014, s. 171). Kitapçık seçilen fotoğraflarla okuyucularına savaşla ilgili bilgiler aktarması, askerlerin kahramanlıklarının görünür kılınması, böylelikle de halkın moralini yüksek tutmayı hedeflemesi bakımından önemli bir görsel propaganda unsuru konumundadır.

Osmanlı Devleti'nin başvurduğu diğer bir propaganda türü ise bildiri bastırma yöntemi olmuştur. Bu bildirilerle Osmanlı hakkında yürütülen kara propaganda faaliyetlerine yanıt vermek, Osmanlı'nın yürüttüğü siyasetin haklılığını duyurmak hedeflenmiştir. Bu durumun en uygun örneklerinden biri de I. Dünya Savaşı sırasında Osmanlı askerlerinin ilkel ve barbar oldukları, yakaladıkları esirleri parçalayarak öldürdükleri yönünde yürütülen kara propagandaya, bildirilerle karşılık verilmesidir. Osmanlı Devleti 12 Mayıs 1915'ten itibaren Britanyalı, Avustralyalı, Yeni Zelandalı ve Hintlilere hitaben, Osmanlı ordusunun ne kadar misafirperver olduğu ve esirlere iyi muamele ettiğini anlatan İngilizce, Fransızca, Hintçe, Urduca beyannameler bastırılmış, uçaklarla düşman hatlarına atmıştır (Ulu, 2012, s. 65). Bunun yanı sıra Osmanlı Kızılay'ı kartpostallar bastırarak propaganda faaliyetleri yürütmüş, bu yolla özellikle İngiltere emrindeki Müslüman askerlerin dinî duygularını kabartmayı hedeflemiştir. Örneğin "Bahr-i Ahmer: Medine-i Münevvere sahilinde İngilizler tarafından bombardımanla tahrip edilen Cami-i Şerifi" gösteren kartpostal basılarak dağıtılmıştır (Buna karşı olarak Hindistan Bakanlığı camisinin gerçekte Medine'den yaklaşık 300 mil uzaklıkta Kızıldeniz'in başında bulunduğuna yönelik bildiri yayımlamıştır) (Polat, 2012, ss. 258 - 259).

Sinema, Osmanlı Devleti'nin I. Dünya Savaşı sırasında kullandığı önemli propaganda yöntemlerinden birini oluşturmaktadır. Türk Sineması'nın bir Türk tarafından çekilen ilk filmi olarak kabul edilen *Ayastefanos'taki Abidesi'nin Yıkılışı* (1914) askerî propaganda amacıyla yapılmış bir filmidir (Makal, 1990, s. 4). Özellikle 14 Kasım 1914'te *Cihad-ı Ekber* ilanından sonra, İstanbul'da bir miting yapılmış, bu mitingde "1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı sırasında (93 Harbi) Rusların geldikleri en uç noktayı simgelemek için dikilen Yeşilköy'deki Aya Stefanos Abidesi yıkılmıştır. Halkın millî duygularının dorukta olduğu "Miting sırasında bu anıtın yıkılması planlanmış ve bu yıkımı görüntülemek için Avusturya'dan "Sacha-Maester Film Geselschat" isimli bir film ekibi getirilmiş." bu yolla Ruslara mesaj gönderilmek istenmiştir. (Odabaş, 2006, s. 206). Bunun yanı sıra Alman propagandasının bir unsuru olarak kullanılan sinemanın Alman askerî başarısında önemli bir rol üstlendiğini düşünen Enver Paşa, 1915 yılında Merkezî Ordu Sinema Dairesi'ni (MOSD) kurduştur. Dairenin başına Romen asıllı Sigmund Weinberg getirilmiş, Weinberg'in yardımcısı ise Fuat Uzkinay olmuştur (Dönmez-Colin, 2015, s. 3; Evren, 1995, s. 74; Köroğlu, 2007, s. 79). MOSD, "cephelerde savaşan birliklerin harekâtı, önemli olaylar, askerî fabrikaların çalışması, müttefik ülkelerden gönderilen yeni silahların kullanımı ve manevralarla ilgili" (Özön, 1970, s. 11) filmleri çekerek gösterime sunmuştur. Anafartalar Muharebesinde İtilaf Ordularının Püskürtülmesi (Ağustos 1915), Harbiye Nazırının Kıta Teftişi ve Batum Manzarası Ekim 1915), Alman İmparatorunun Dersaadete Gelişi (Ekim 1917), Vahdettin'in Kılıç Alayı (Ağustos 1918) gibi filmler bunlardan bazılarıdır (Odabaş, 2006, s. 206). Bu yolla Osmanlı ordusunun gücü ve haklılığı hakkında iç ve dış kamuoyuna mesajlar verilmesi hedeflenmiştir.

Yukarıda belirtilen propaganda yöntemlerinin yanı sıra gazete ve dergi basımı da Osmanlı propagandasının müttefik propagandasıyla mücadele için kullandığı araçlar arasındadır. Yayın hayatına 1910 yılı Mart ayında haftalık olarak başlayan ve 1919 yılına kadar 191 sayı yayımlanan *Donanma Mecmuası* (Akşin vd., 1989, s. 43), ilk sayısı 10 Kasım 1916'da çıkan ve 28 Mayıs 1917'de kapanana kadar 12 sayı yayımlanan *Musavver Çöl* (Kushner, 2010, s. 167) gazetesi ve *Harp Mecmuası* bu yayınlardan ilk akla gelenler arasındadır. Söz konusu gazete ve dergilerin incelenmesi I. Dünya Savaşı yıllarında Osmanlı İmparatorluğu'nun yürüttüğü propaganda faaliyetlerinin temel dinamiklerinin ortaya konulması açısından önem taşımaktadır. Bu çalışma, Osmanlı Devleti'nde yazılı basın yoluyla yürütülen propaganda faaliyetlerini odak noktası olarak belirlemiş, bu mecralardan *Harp Mecmuası*'nı inceleme unsuru olarak ele almıştır. Çalışmada zaman ve kelime sınırlamaları da göz önüne alınarak Hicaz, Sina ve Filistin cephelerindeki savaş haberlerinin *Harp Mecmuası*'nda nasıl sunulduğunu inceleyecek, bu dönemde Osmanlı İmparatorluğu'nun yürüttüğü propaganda faaliyetlerinin temel dinamikleri ortaya konulmaya çalışılacaktır.

Yöntem

I. Dünya Savaşı yılları boyunca hem İtilaf ve hem de Osmanlı'nın içinde yer aldığı İttifak Devletleri yazılı ve görsel propagandaya başvurarak cephedeki askerleri ve cephe gerisindeki sivilleri savaşın ağır yükünden kurtarmayı, motive etmeyi ve onlara moral kazandırmayı amaçlamıştır. Böylesi bir amaç, ayrıca her devletin kendi nezdinde bir kamuoyu yaratma isteğine de işaret etmektedir. Osmanlı Devleti de benzeri taktikleri kullanarak basın, edebiyat, fotoğrafçılık ve sinema alanlarında propagandadan yararlanmıştır. *Harp Mecmuası* da bu noktada savaş döneminden günümüze ulaşan önemli kaynaklardan bir tanesidir. Derginin derinlemesine incelenmesi siyaset bilimi, uluslararası ilişkiler, tarih, basın tarihi, propaganda gibi alanlardaki mevcut bilgi birikimine katkıda bulunacaktır.

Bu çalışma *Harp Mecmuası*'nda yayımlanan yazılı ve görsel malzemeye bağlı olarak Osmanlı İmparatorluğu'nun yürüttüğü savaş propagandasını ortaya koymayı amaçlamaktadır. Bu çerçevede Hicaz, Sina ve Filistin cephelerinde yaşanan muharebelerle ilgili haberlerin *Harp Mecmuası*'nda nasıl sunulduğu çözümlenmiştir. Söz konusu cepheler, Osmanlı Devleti'nin en büyük toprak kayıplarına uğradığı cepheler olması ve nüfusunun tamamına yakınının Müslüman Araplardan oluşması sebebiyle seçilmiştir. Zaferler kadar yenilgilerin sunumu da savaş propagandası açısından büyük önem taşımaktadır. Bu cephelere ilişkin *Harp Mecmuası*'nda çıkan haberlerin incelenmesi ile I. Dünya Savaşı yıllarında Osmanlı Devleti'nin basın yoluyla yürüttüğü propagandanın özellikle de Araplara yönelik propagandanın özelliklerinin tespiti amaçlanmaktadır. Bunun için derginin bütün sayıları araştırma evrenine dâhil edilmiştir. Çözümleme yapılırken anlamları inşa eden içeriklerin ağırlıklı olarak hangi temalar etrafında geliştirildiğini tespiti imkân sağlayan bir yöntem olarak tematik analizden (Dursun, 2001, s. 203) yararlanılmıştır.

Tematik içerik analizi, bir alanda yapılan çalışmanın temalar ve şablonlar oluşturularak eleştirel bir bakış açısıyla sentezlenmesine dayanan bir analiz türüdür (Çalık, Ünal, Coştu ve Karataş, 2008). Belli bir alanda yapılmış nitel araştırmaların yine nitel bir anlayışla ele alınıp, benzerlik ve farklılıkların karşılaştırmalı olarak ortaya konmasını içerir (Çalık ve Sözübir, 2014, s. 34). Bu bakımdan bu çalışmada ilgili haberlerin hangi temalar ve şablonlar çerçevesinde sunulduğunu görebilmek için tematik analizden faydalanılmıştır. Çalışmada ayrıca haber metinleri çözümlenirken tek başlarına değil; kullanılan fotoğraflarla birlikte ele alınmış böylece yan anlamlarla kurulan mitler daha sağlıklı bir şekilde ortaya çıkartılmış ve gösterilmiştir. Bu bağlamda çalışma boyunca:

“*Harp Mecmuası*'nda Hicaz, Sina ve Filistin cephelerinde yaşanan muharebelerle ilgili haberler ağırlıklı olarak hangi temalar etrafında

geliştirilmektedir? Söz konusu söylem içerisinde Osmanlı askerleri, yabancı askerler ve Araplar nasıl konumlandırılmaktadır? Dergi söylemi içerisinde hangi anlamlar nasıl inşa edilmektedir? Özneler nasıl seslenilmektedir?" sorularına yanıt aranacaktır.

Harp Mecmuası

Harp Mecmuası, I. Dünya Savaşı yıllarında Osmanlı İmparatorluğu'nun basın yoluyla yürüttüğü propagandanın başlıca araçlarından birisi olmuştur. Aynı dönemde *Donanma Mecmuası* (Gök, 2008, s. 86) ve *Musavver Çöl* (Polat, 2014, s. 143) gibi propaganda amaçlı benzeri dergi ve gazeteler çıkmış olmakla birlikte, *Harp Mecmuası* görsel propaganda bakımından Osmanlı'nın "en önemli ve başarılı" yayını kabul edilir (Köroğlu, 2007, s. 49; Gürçan, 2016, s. 144). Bu başarının en temel sebebi derginin Harbiye Nezaretinin desteği ile sayfalarında farklı cephelerden gelen fotoğraflara yer vermesidir. Ayrıca neredeyse son sayılarına kadar çok kaliteli bir kâğıda basılmıştır. Köroğlu'na göre (2018, s. 49) *Harp Mecmuası*'nın yayımlanmaya başlaması, görsel propaganda açısından tam anlamıyla bir yeniliktir. Bu dergiyle birlikte, devletin ve ordunun ihtişamını gösterecek, her şeyin yolunda gittiği duygusunu yaygınlaştıracak, cephede ve cephe gerisinde yer alan halkın moralini destekleyecek fotoğrafların üretilmesi ve yayımlanması sağlanmıştır (Köroğlu, 2018, s. 49).

İlk sayısı Kasım 1915 tarihinde yayımlanan *Harp Mecmuası*¹, toplamda 27 sayı yayımlandıktan (Esenkaya, 2003, s. 59) sonra Haziran 1918'de kapanmıştır (Gürçan, 2016, s. 144). Her ne kadar ilk sayısında "ayda iki defa çıkar" ibaresi yer almışsa da düzenli olarak yayımlanamamıştır. İlk sayıları muntazam olarak çıkarılırken daha sonraları bir ve iki aylık kesintilerle çıktığı olmuş, birlikte yayımlanan 25 ve 26. sayılar ise beş aylık bir gecikmeyle yayımlanmıştır (Önal vd., 2013, s. ix). Diğer dergi ve gazetelerin, kâğıt sıkıntısı sebebiyle sayfa sayısını düşürdüğü bu dönemde *Harp Mecmuası*'nın 20 x 29,5 cm ölçülerinde, parlak kuşe kâğıda basılı olarak çıkması, dergiye verilen önemi göstermektedir. Ancak uzayan savaşın yol açtığı mali güçlüklerden dolayı savaşın sonlarına doğru derginin basımında kullanılan kâğıdın kalitesi düşürülerek üçüncü hamur kâğıt kullanılmaya başlanmıştır (Bilkan ve Çakır, 2006).

Ofisi İstanbul'da, Cağaloğlu Kapalı Fırın Sokağı'nda, bulunan dergi, Ahmet İhsan Matbaasında basılmıştır (Köroğlu, 2007, s. 80). Derginin künyesinde kim ya da kimler tarafından çıkarıldığı, yöneticilerinin veya yazı heyetinin kimlerden oluştuğu konusunda herhangi bir bilgi mevcut değildir. Bununla birlikte Harbiye Nezareti tarafından propaganda amacıyla çıkarıldığı çeşitli

---

¹ *Harp Mecmuası*'nın her sayısının kapak sayfasında derginin sayı numarası ve Hicri ve Rumi takvime göre yayın tarihi bulunmaktadır. Tablo-1'de derginin Rumi, Hicri ve Miladi takvimlere göre yayın tarihleri verilmiştir.

kaynaklarda belirtilmektedir (Bilkan ve Çakır, 2006; Ulu, 2012, s. 65; Kabaklı, 2005, s. 3; Köroğlu, 2010, s. 187; Gürcan, 2016, s. 144). Derginin ilk aşamasından son aşamasına kadar bütün süreçleri Harbiye Nezareti Karargâhında gerçekleşmiş olup, nezaretin cephelerde çektiği fotoğraflar dergide aynen yayımlanmıştır (Banoğlu, 1982, s. 100). Dergi çıkarılırken Viyana'dan teknik malzeme desteği alınmış, kâğıt ve mürekkep için Matbaa-i Amire'nin imkânları kullanılmıştır (Selçuk, 2012, s. 214).

Harp Mecmuası, temelde bir fotoğraf dergisidir; yazılar fotoğrafları süslemek için kullanılıyor gibidir (Köroğlu, 2007, s. 81). Dergi, dönemin resimli Alman propaganda dergileri gibi sayfalarını fotoğraflarla doldurmakta ve dergide yayımlanan yazı ve şiirler fotoğraf altlarında fotoğrafları desteklemek amacıyla kullanılmaktadır (Fırat, 2008, s. 64). Kapak fotoğrafından başka hemen her sayfasında bir veya birkaç fotoğraf bulunmaktadır. Çoğu değişik cephelere ait olup her biri bir film şeridi gibi cephelerin manzarasını okuyucunun gözü önüne getirmektedir. Düz yazılar olmakla birlikte cephelerden gelen kahramanlık hikâyeleri ve Osmanlı ordusunun kazandığı zaferler işlenmiştir. Birinci Dünya Savaşı'nda aktif olarak savaşa katılan bütün komutanların fotoğrafı yer almış özellikle de şehitler için ayrı sütunlar verilmiştir (Bilkan ve Çakır, 2006, ss. 1-17; Selçuk, 2012, s. 215).

Cafer Ulu'ya (2012, s. 73) göre, fotoğraf ile propaganda yayını yapma açısından *Harp Mecmuası* en iyi örnektir:

Bu dergi, devletin ve ordunun ihtişamını, cephelerdeki başarısını ve savaşın bir altın ışık olduğunu, her şeyin yolunda gittiğini halka duyurmayı, cephede savaşan askerin ve cephe gerisinde evladını gözleyen halkın moralini yükseltmeyi temel amaç edinmiştir. Derginin başlangıcından sonuna kadar fotoğraf ve resimlerde simgeler kullanılmıştır. Derginin en önemli simgesi modern ve güçlü top, silah ve teçhizatlarla donatılmış Türk ordusudur. Onlarca fotoğraf ve alt yazıyla bu semboller desteklenmiştir. Âdeta Osmanlının elindeki bütün modern silahların envanteri mecmuada sergilenmiştir.

Dergide yayımlanan fotoğrafların kalitesi oldukça dikkat çekicidir. Bunda Osmanlı'da fotoğrafçılığın 1842 gibi erken bir tarihte başlamasının yanında dönemin Harbiye Nazırı Enver Paşa'nın konuya verdiği önemin etkisi büyüktür. Fotoğrafın ve sinemanın propaganda gücünün Almanya seyahati sırasında farkına varan ve bundan yararlanmak isteyen Enver Paşa, her kolordudan seçilecek yedek subayları, temel sinema ve fotoğrafçılık eğitimi verdikten sonra, gerekli teknik ekipmanla birlikte cepheye göndermeyi hedeflemiştir (Köroğlu, 2010, s. 189). Böylece çekilen bu fotoğraflar da yurt içinde ve dışında yayımlanacak propaganda yayınlarına malzeme olacaktır (Ulu, 2012, s. 73). Nitekim savaş döneminde bütün cephelerde her kolordunun emrinde fotoğrafçı istihdam edilmiştir. Daha çok ihtiyat zabitlerinden seçilen bu fotoğrafçılar

İstanbul'daki merkez karargâhta kısa bir kurs ve teknik destek aldıktan sonra cephelere sevk edilmiştir (Selçuk, 2012, s. 217).

Bulgular

Bu bölümde elde edilen bulgular, daha sistemli bir sunum için, derginin geneline ilişkin bulgular ve Hicaz, Sina ve Filistin cepheleriyle ilgili haberlere ilişkin bulgular olarak iki başlık altında sunulacaktır.

Derginin Geneline İlişkin Bulgular

Daha önce de belirtildiği gibi *Harp Mecmuası* I. Dünya Savaşı döneminde devletin propaganda yapmak amacıyla çıkarttığı bir dergidir. Derginin bu amacı ilk sayıya şu ifadelerle yansımıştır:

İşte *Harp Mecmuası*, varlığımızda bu mühim inkılabı yapan, en büyük ve en kuvvetli düşmanlar karışında neslinin ve dininin ananesine uygun bir kahramanlık ve fedakârlıkla cenkleşen muazzam ordumuzun altın destanını yazılar ve resimlerle ebedileştirmek, onu bütün dünyanın gözleri önüne yaymak için çıkıyor (*Harp Mecmuası*, Sayı 1, Teşrini Sâni 1331, s. 6).

Harp Mecmuası'nın başlıca hedeflerinden biri halkı ve ordu personeli çeşitli cephelerde yürütülmekte olan savaşın haklılığına ve kaçınılmazlığına ikna etmek olmuştur. İlk sayıda yayımlanan "*Harp Mecmuası Niçin Çıkıyor*" başlıklı imzasız yazıda devletin savaşa giriş hikâyesi şu şekilde anlatılmaktadır:

Bir yıl var ki Türk ve İslam vatanı vaktiyle bir Osmanlı gölü olan Karadeniz'de birdenbire en yillanmış düşmanının hücumuna uğradı ve donanmamız hakkını korumaktan yılmadığını gösteren bir karşılık hücum ile Moskof gemilerini batırıp kaçırarak akınlar yaptı. Ne bitmez tükenmez aylık yıllardan biri düşman boyunduruğu altında ezilip inleyen kardeş memleketlerin, Kırım ve Kafkasya'nın kıyılarını topa tuttu. Oraları kanatlarının karanlığında boğan Moskof kargasının bağrına gayzının ateşlerini fırlattı (*Harp Mecmuası*, Sayı 1, Teşrini Sâni 1331, s. 3)

Bu yazıya göre Osmanlı Devleti'nin savaşa girmesine sebep olan Donanma'nın Rus gemilerini batırması olayı ortada bir sebep yokken yaşanmamış; Rus gemilerinin saldırısı karşısında meşru müdafaa hakkı kullanılarak karşı saldırıda bulunulmuştur. Yazının devamında Mısır vb. yerlerde yaşanan gelişmeler de sıralandıktan sonra "Düşmanlarımız yalnız böyle geniş memleketimizin uçlarına saldırmakla kalmadılar. En mühim kuvvetleriyle geldiler. Boğazımıza sarıldılar." (*Harp Mecmuası*, Sayı 1, Teşrini Sâni 1331, s. 3) denilerek, Çanakkale Boğazı ile insanın hayatı bir organı olan boğaz arasında bir eğretilene ilişkisi kurularak Çanakkale Boğazı'na yapılan saldırının Osmanlı Devleti'ni ortadan kaldırmayı amaçlayan bir saldırı olduğu ifade edilmekte, dolayısıyla da savaşa girilmesinin haklılığı vurgulanmaktadır.

Yine ilk sayıda Ahmed Ağaoğlu tarafından kaleme alınan “Türkiye’nin ve İslam Âleminin Kurtuluşu” başlıklı yazıda da tarafsız kalmanın imkânsızlığı üzerinde durulmaktadır:

Bizim gibi Harb-i Umûmî'nin muhitinde bulunan devletler, muharebe haricinde kalamazlardı. Er geç, ister istemez, muharebeye iştirak etmek mecburi idi. Tam ve sonuna kadar bitarafılığı muhafaza edebilmek için azim ve herhangi bir zümrenin tazyikine münferiden karşı koyabilecek kuvvetlere malik olmak icap ederdi; bilhassa İstanbul ile Boğazlara sahip olarak Şark ile Garp arasındaki bütün kısa ve müsait yolları ihtiva eden Türkiye gibi bir devletin bitaraflıkta sonuna kadar kalması imkân haricindeydi (Ağaoğlu, 1331, s. 7).

Derginin Osmanlı Devleti'nin tarafsız kalmasının imkânsızlığı üzerinde bu kadar durmasının başlıca sebebi, savaşın başlangıcında devletin tarafsızlık siyaseti yürütmesi gerektiğini düşünenlerin sayısının fazlalığıdır. Savaşa girmeden önceki dönemde basın, Osmanlı Devleti'nin tarafsızlık politikalarını açık ve net bir şekilde destekliyordu. *Tercüman-ı Hakikat* yazarı Ahmet Agayef ve *Sabah* gazetesi başyazarı Diran Kelekyan gibi yazarlar Osmanlı Devleti için tarafsız kalması gerektiğini savunmaktaydı (Özçelik, 2009, s. 220). Savaşa girilmesi üzerine kamuoyunu ikna etmek için İngiliz ve Rusların tecavüzleri sebebiyle savaşa girildiği tezi savunulmaya başlandı. *Harp Mecmuası*'nın ilk sayılarında da bu tez işlendi. *Türkiye'nin ve İslam Âleminin Kurtuluşu* (Ağaoğlu, 1331, s. 7-9), *Harp Mecmuası Niçin Çıkıyor* (*Harp Mecmuası*, Sayı 1, 1331, s. 2-4) vb. yazılar bu tezi savunan yazılardandır.

Yazarları arasında Abdülhak Hamid, Ahmed Ağaoğlu, Ahmed Refik, Cenab Şehabeddin, Mehmet Emin, Süleyman Nazif ve Ziya Gökalp gibi önemli isimlerin yer aldığı dergide 81 makale, 27 anı ve hikâye, 23 şiir, 2 tamim olmak üzere toplam 133 yazı yayımlanmıştır.

Makalelerde Osmanlı'nın savaşa giriş sebepleri (Sayı 1, Teşrin-i Sâni 1331, s. 3-9), Osmanlı askerlerinin savaşta gösterdiği kahramanlıklar (Sayı 21, Ağustos 1333, s. 13-15), İngilizlerin, Fransızların ve İttifak Devletleri'nin savaş politikaları (Sayı 2, Kanun-u Evvel 1331, s. 5-7; Sayı 23, Teşrin-i Sâni 1333, s. 6-8), Müttefik devletlerin devlet büyüklerinin ziyaretleri (Sayı 22, Teşrin-i Evvel 1333, s. 1-2; Sayı 25-26, Mayıs 1334, s. 1-4), çeşitli rütbelerden şehit komutanlar ile Alman Goltz Paşa gibi Osmanlı Ordusunda görevli Alman komutanların şahadetleri ve hayat hikâyeleri (Sayı 9, Mayıs 1332, s. 12), Osmanlı Ordusu'na katkıda bulunmuş İmhoff Paşa gibi Müttefik devletlerin vatandaşı askerlerin hayatı (Sayı 25, Mayıs 1334, s. 24-26); çöl savaşının zorluğu karşısında askerimizin fedakârlığı (Sayı 11, Temmuz 1332, s. 4-8; Sayı 14, Teşrin-i Sâni 1332, s. 9-11), Trablusgarb'da Nuri Paşa'nın koordine ettiği ve Seyid İdris ve Şerif Ahmed es-Senusi gibi yerel liderlerin emri altındaki mücahitler tarafından yürütülen mücadeleler (Sayı 11, Temmuz 1332, s. 9-10),

Kafkas Cephesi'nde elde edilen başarılar (Sayı 25-26, Mayıs 1334, s. 6-12), Kösten Adası'nın işgali (Sayı 12, Ağustos 1332, s. 11) gibi küçük çaplı başarılar, Osmanlı pilotlarının başarıları (Sayı 3, Kanun-u Sâni 1331, s. 4-9; Sayı 20, Temmuz 1333, s. 10-11; Sayı 25-26, Mayıs 1334, 18-21), Rus İhtilalinin Osmanlı'ya etkileri (Sayı 20, Temmuz 1333, s. 2-4), kızak (Sayı 4, Kanun-u Sâni 1331, s. 5), bomba, top, tüfek gibi yeni silah ve teçhizatın harpteki önemi ve kullanımı (Sayı 6, Şubat 1331, s. 1-6; Sayı 7, Mart 1332, s. 1-2); tankların harpte kullanımı ve önemi (Sayı 19, Mayıs 1333, s. 2), savaşta demiryolunun önemi (Sayı 9, Mayıs 1332, s. 5); Osmanlı'nın daha önceki dönemlerde kullandığı silah, araç, gereç, mühimmat (Sayı 18, Nisan 1333, s. 5-6; Sayı 19, Mayıs 1333, s. 5-8), Osmanlılarda önceki yıllarda savaş döneminde halkın genel durumu (Sayı 20, Temmuz 1333, s. 4-7), Osmanlılarda zafere inanma hissi (Sayı 22, Teşrin-i Evvel 1333, s. 2-6), eski Osmanlı harp şairleri (Sayı 21, Ağustos 1333, s. 6-8), eski dönemlerde Osmanlılarda harbe bakış (Sayı 21, Ağustos 1333, s. 10-12), Türklerde sancağın tarihi ve anlamı (Sayı 23, Teşrin-i Sâni 1333, s. 9-12, 15), Sultan Vahdettin'in tahta çıkma töreni (Sayı 27, Haziran 1334, s. 1-2) gibi farklı konular üzerinde durulmuştur. Ayrıca "Müttefiklerimizden tarihten alınacak dersler" başlıklı yazı dizisinde Prusya'nın nasıl teşekkül ettiği (Sayı 10, Haziran 1332, s. 1-4; Sayı 12, Ağustos 1332, s. 11-12), Büyük Friedrich'in yaptığı reformlar (Sayı 14, Teşrin-i Sâni 1332, s. 6-7) ve Prusya'nın nasıl yükseldiği (Sayı 17, Mart 1333, s. 3-8) gibi konular üzerinde durulmuştur.

Dergide yayımlanan şiir, anı ve hikâyelerde ise Osmanlı askerinin kahramanlığı ve fedakârlığı üzerinde durulmuştur. Hikâyelerde en çok Galiçya Muharebelerinde yaşanan kahramanlıklar —*Galiçya'dan Anavatana* (Sayı 12, Ağustos 1332, s. 1-4; Sayı 14, Teşrin-i Sâni 1332, s. 1-5); *Ebedî Kahraman* (Sayı 12, Ağustos 1332, s. 5-6); *Afrika Hatıratından: Söğütli Kahraman Topçu Tevfik Efendi ve Murat Çavuş* (Sayı 12, Ağustos 1332, s. 13); *Galiçya'daki Şanlı Osmanlı Askerlerine* (Ahmet Refik, Sayı 13/Teşrin-i Evvel 1332, s. 3-6); *Galiçyadakilere* (Cenab Şehabettin, Sayı 13/Teşrin-i Evvel 1332, s. 6-8); *Galiçya Mefahirinden Fahreddin Çavuş* (Mehmed Rıfat, Sayı 15/Kânûn-u Evvel 1332, s. 2-7); *Galiçya Kahramanları Menakıbı* (Sayı 16, Şubat 1332, s. 10-12); *Makedonya Cephesinde Bizlerden Anavatana Bir Nida* (Sayı 18, Nisan 1333, s. 11-15); *Çanakkale'den Galiçya'ya* (Sayı 20, Temmuz 1333, s. 11-14); *Kahramanlar Tarihinden: Galiçya'da Ma-Fevk Sevgisi* (Sayı 24, Kânûn-u Evvel 1333, s. 3-4); *Viyana Nekahethanesi'ndeki Askerlerimize* (Süleyman Nazif, Sayı 25-26/Mayıs 1334, s. 20-22); *Makedonya Cephesi Harp Menakıbından* (Sayı 27, Haziran 1334, s. 9-12)— işlenmiş, bunu Çanakkale Muharebelerinde —*Bir Bölük Kumandanının Mektubundan Bir Sahife ve Nasuh Onbaşı* (Sayı 8, Nisan 1332, s. 10-12); *Kanlısırt'taki Mitralyöz* (Sayı 9, Mayıs 1332, s. 9-10); *İsimsizdere Gazisi ve Bir Zabitan Hatıratından* (Sayı 10, Haziran 1332, s. 5-7, 10); *Çanakkale Kahramanları Bir Zabitan Müşâhedâtından* (Sayı

15, Kânûn-u Evvel 1332, s. 9-10; Sayı 16, Şubat 1332, s. 2-6)— ve Kafkasya Muharebelerinde yaşanan kahramanlıklar (*Kafkas Cephesinde: Bir Zabitan DeFTER-i Hatıratından* (Sayı 17, Mart 1333, s. 1-3); *Kafkas Cephesi Menakıbından* (Sayı 18, Nisan 1333, s. 2-4); *Kahramanlık Menkıbeleri* (Sayı 21, Ağustos 1333, s. 13-15); *Kafkas Cephesi Harp Menkıbelerinden* (Sayı 22, Teşrin-i Evvel 1333, 9-11) izlemiştir.

Hikâyelerde ve şiirlerde annelere büyük önem verilmiş *Hasan Çavuş'un Anasından* (Sayı 16, Şubat 1332, s. 9) başlıklı şiirde ve *Türk Anası Ne Düşünüyor* (Sayı 17, Mart 1333, s. 8-10) başlıklı yazıda Türk annelerinin oğullarından vatan için asker olmasını, her tür fedakârlığı yapmasını, hatta gerektiğinde seve seve canını vererek şehit olmasını beklediği vurgulanmıştır. Ayrıca tarihî kahramanlık hikâyelerine de yer verilmiş örneğin *Tarihî Menkıbeler* başlığı altında Ahmet Refik'in *Şehid Kara Mehmed* (Ahmet Refik, Sayı 24, Kânûn-u Evvel 1333, s. 6-9) başlıklı tarihî hikâyesi yayımlanmıştır.

Daha öncede belirtildiği gibi *Harp Mecmuası*, bir fotoğraf dergisi formatında çıkmıştır. Dergide toplam 1009 adet fotoğraf yayımlanmış olup bu fotoğrafların 40'ında padişahlar (Mehmet Reşad ve Vahideddin) ve Osmanoğulları ailesinin cepheleeri ziyaret eden şehzadeleri (Osman Fuad Efendi, Abdülhalim Efendi, Abdürrahim Efendi vb.), 72'sinde Harbiye Nazırı Enver Paşa, 83'ünde üst rütbeli komutanlar, 517'sinde er ve erbaşlar ile düşük rütbeli askerler, 69'unda İttifak Devletleri'nin (Alman, Avusturyalı ve Bulgar) devlet adamları ve askerleri, 70'inde İtilaf devletlerinden alınan esirler, 41'inde İtilaf devletlerinden ele geçirilen silahlar, 36'sında Osmanlı Ordusu envanterinde bulunan uçak, top vb. araç ve silahlar; 101'inde ise harita ve kent fotoğrafları yer almaktadır.

Fotoğrafların yarıdan fazlasının er ve erbaşlara ait olması onlara büyük önem verildiğini göstermektedir. Bunda Osmanlı ordusunun insan gücünün büyük ölçüde zorunlu askerliğe dayanıyor olması yanında, asker firarlarının ordunun başlıca problemlerinden biri olmasının da etkili olmasıdır. Mehmet Beşikçi'ye (2010, s. 151) göre I. Dünya Savaşı esnasında firar sorunu çapı gittikçe büyüyen, önemli bir meseledir. Üstelik ne hukuki yaptırımlar bunu önleyebilmiş ne de askerliği ve savaşta ölmeyi yücelten kültürel ve dinsel vurgular sorunu hafifletebilmiştir. Nitekim bu durumun farkında olan İtilaf Devletleri, propagandalarında genellikle erleri etkilemeye ve onları teslim olmaya ikna etmeye çalışmışlardır.

Osmanlı padişahları, 19. yüzyılda yalnız Hristiyan uyruklarından ve Balkanlar'daki eski uyruklarından değil; aynı zamanda Müslüman ahaliden gelen milliyetçilik tehdidi ile karşı karşıya kalmıştır. Bu tehdit karşısında padişahın bütün Müslümanların halifesi olduğu daha çok vurgulanmaya ve padişah giderek artan şekilde yeni "dinsel-etnik özdeşliğin" bütünleştirici bir

“ikonası” olarak işlev görmeye başlamıştır (Deringil, 2014, ss. 58-59). Bunun sonucunda I. Dünya Savaşı döneminde ise Osmanlı propagandasının temelini İslam kardeşliği ve bunun temsilcisi Hilafet kurumu yerleştirilmiştir. Buna karşın aynı zamanda halife olan padişahlara (Mehmet Reşat ve Vahideddin) ve ailelerine 1009 fotoğraftan sadece 40'ında yer verildiği belirlenmiştir. Bu fotoğraflar da genellikle İstanbul'da ve çeşitli törenlerde çekilmiş fotoğraflardır ve birçoğu müttefik devletlerin hükümdar ve devlet adamları ile çekilmiştir.

Bu durumun 1909 yılında 31 Mart İsyanı'nın Hareket Ordusu tarafından bastırılması sonrasında yapılan Anayasa değişiklikleriyle padişahlık makamının gücünü kaybetmesi ile yakından ilişkili olduğu düşünülmektedir. Deringil'e göre (2014, s. 191) Osmanlı hilafeti, Sultan II. Abdülhamid'in tahttan indirilmesiyle birlikte sona ermiştir. “Ondan sonraki sultan halifeler, az veya çok Jön Türk cuntasının kuklaları”dır (Deringil, 2014, s. 191). Gerçekten de 8 Ağustos 1909 tarihinde Anayasa'da yapılan radikal değişiklikler ile (Gözler, 2007, s. 24) 1876 Kanun-ı Esasîsi ile kurulan rejim, mutlaklığını yitirmiş ve yerini ikinci parlamenter rejime bırakmıştır (Tunaya, 2001, s. 21). Bu tarihten sonra padişahların siyasal sistemdeki etkisi kırılmış, “meşrutî monarşideki bir hükümdar gibi, sembolik yetkileri olan bir devlet başkanı konumuna düşmüştür” (Gözler, 2007, s. 24). Onlardan (Mehmet Reşad ve Vahideddin) boşalan yer ise özellikle 23 Ocak 1913 tarihinde gerçekleşen Babiali Baskını sonrasında büyük bir güç kazanan İttihat Terakki ve lideri konumundaki Harbiye Nazırı Enver Paşa tarafından doldurulmuştur. Bu durum *Harb Mecmuası* sayfalarına da yansımış ve Harbiye Nazırı Enver Paşa, padişahlar Mehmet Reşad ve Vahideddin'e göre daha görünür bir figür olarak karşımıza çıkmıştır. Hemen her sayıda Enver Paşa'nın cephe ziyaretlerine ilişkin fotoğraflarına yer verildiği görülmüştür. Halife Sultan Mehmet Reşad'ın çektiresi beklenen kutsal toprakları ziyarete ilişkin fotoğraflar da yine Enver Paşa tarafından çektilmiş ve farklı sayılarda yayımlanmıştır.

Üst rütbeli komutanların az sayıdaki fotoğrafta görüldüğü belirlenmiştir. Komutanlar bu fotoğraflarda genellikle Enver Paşa ile birlikte askerleri selamlarken veya onları denetlerken görünür. Şehit olanlar dışındakilerin portrelerine veya tek başına çekilmiş fotoğraflarına nadiren yer verilmiştir. Konumuz olan Hicaz, Sina ve Filistin cepheleriyle ilgili haberlerde genellikle Ordu Komutanı Cemal Paşa ve Fahrettin Paşa'nın fotoğrafları yer almıştır. Söz konusu fotoğrafların birçoğunda Cemal ve Fahrettin Paşalar, Enver Paşa ile birlikte. Hiçbir üst rütbeli komutanın ön plana çıkacak şekilde fotoğraflarına yer verilmemesinin kendisinden başka herhangi bir komutanın görünürlük kazanmasını istemeyen Enver Paşa'nın tercihi olduğu ve Harbiye Nezareti tarafından çıkarılan derginin, buna uygun şekilde üst rütbeli komutanlara büyük başarılar elde etseler dahi fazla yer vermediği (Mustafa Kemal, Halil Kut vd.) bulgulanmıştır.

Bir savaşta müttefik devletlere ve onların gücüne ilişkin bilgi ve fotoğraflar kamuoyunun inkanında ve moralinin yükseltilmesinde büyük önem taşır. Bununla birlikte *Harp Mecmuası*'nda İttifak Devletleri'nin (Almanya, Avusturya-Macaristan İmparatorluğu ve Bulgaristan) başarılarına fazla yer verilmediği görülmektedir. Müttefik devletlere ilişkin fotoğrafların büyük çoğunluğu Alman Kayzeri II. Wilhelm'in 15-18 Ekim 1917'de ve Avusturya-Macaristan İmparatoru Karl'ın 19-22 Mayıs 1918'de gerçekleştirdiği İstanbul ziyaretlerine aittir. Galiçya Cephesi dışında müttefik askerlerine ilişkin fotoğraflara da fazla yer verilmemiştir. Söz konusu fotoğraflarda hem devlet adamları hem de askerler gösterişli ve kaliteli uniformalar içerisinde görünmektedir.

Harp Mecmuası'nda yayımlanan fotoğrafların cephelere göre dağılımı incelendiğinde Galiçya Cephesi'ne ilişkin 158, Sina Cephesi'ne ilişkin 156, Kafkas Cephesi'ne ilişkin 120, Çanakkale Cephesi'ne ilişkin 100, Irak Cephesi'ne ilişkin 71, Trablusgarp Cephesi'ne ilişkin 41, Hicaz Cephesi'ne ilişkin 27, İran Cephesi'ne ilişkin 20 fotoğraf yer aldığı görülmektedir (Cephelere göre fotoğraf sayıları Tablo-2'de sunulmuştur). Buna göre en fazla fotoğraf, Galiçya Cephesi'ne aittir. Osmanlı Devleti'nin varlığı açısından diğerlerine göre daha önemsiz olmasına rağmen Galiçya'nın hakkında en fazla fotoğraf yayımlanan cephe olması beklenmedik bir sonuç olarak karşımıza çıkmıştır. En fazla toprak kaybının yaşandığı Sina Cephesi'ne ilişkin fotoğraf sayısının fazlalığı ise doğal bir sonuç olarak kabul edilmelidir.

Derginin son sayfaları genellikle esirlere ve İtilaf Devletleri'nden elde edilen silah ve malzemeye ayrılmıştır. Bu fotoğraflarda esirler oldukça iyi giyimli ve mutlu görünürken ele geçen malzemeler de kullanılır durumda görünmektedir. Derginin esirleri iyi durumda gösteren fotoğraflara bu ölçüde önem vermesi, İtilaf Devletleri'nin Türklerin esirleri yediği şeklindeki (Sayılır, 2005, s. 328; Pehlivanlı, 1991) olumsuz propagandaları ile mücadele etme isteği ile yakından ilişkilidir.

Bir bütün olarak ele alındığında Osmanlı'nın birçok cephede savaşmasına karşın *Harp Mecmuası*'nın, ağırlıklı olarak Galiçya, Çanakkale ve son sayılarda Kafkasya cephelerine yoğunlaştığı, Sina Cephesi'ne ilişkin çok sayıda fotoğrafa yer vermesine karşın bunların neredeyse bütün sayılara dengeli şekilde dağıldığı görülmektedir. Dergi, bozgunların yaratacağı moral bozukluğunu telafi edebilmek için, başarı kazanılan cephelere ilişkin fotoğraflara dönemsel olarak daha yoğun şekilde yer verirken diğer cepheleri görmezden gelmeyi veya onlara daha az yer vermeyi tercih etmiştir.

Hicaz, Sina ve Filistin Cepheleriyle İlgili Haberlere İlişkin Bulgular

Osmanlı İmparatorluğu I. Dünya Savaşında en fazla toprak kaybını, 4. Ordu bölgesinde yer alan Hicaz, Sina ve Filistin cephelerinde yaşamıştır. Bu cephelerle ilgili haberlerin analizi, Osmanlı Harbiye Nezaretinin hem savaş sonunda tamamı kaybedilecek olan Araplarla meskûn topraklarına hem de bu kayıpta etkili olduğu düşünülen Arap İsyanı'na nasıl baktığına ilişkin ipuçları verecektir.

Yapılan analiz sonucunda dergide yayımlanan 81 makaleden sadece *Din ve Vatan* (Harp Mecmuası, Sayı 11, Temmuz 1332, s. 1-3), *Çöldeki Muharebeler ve Muharıpler* (F.R., Sayı 11, Temmuz 1332, s. 4-8), *Sina Muharebelerinde* (F.R., Sayı 14, Teşrin-i Sâni 1332, s. 9-11) ve *Süveyş ve Havalisinde Tayyarelerimiz Faaliyeti ve Tayyarelerimizden Alınan Fotoğraflar* (Harp Mecmuası, Sayı 14, Teşrin-i Sâni 1332, s. 12-14) başlıklı dört makale ile *Kahire Yollarında* (Ahmet Refik, Sayı 4/Kanun-u Sâni 1331, s. 9-10 ve Sayı 5, Şubat 1331, s. 5-9), *Fazıl Ferid'in Gazası* (Fatıma Nurunnisa, Sayı 18, Nisan 1333, s. 9-11), *Gazze Muharebesi 1-2* (Harp Mecmuası, Sayı 19, Mayıs 1333, s. 1-4 ve Sayı 20, Temmuz 1333, s. 9-10) başlıklı üç hikâyede Hicaz, Sina ve Filistin cephelerinde sürmekte olan muharebelere yer verildiği belirlenmiştir.

Din ve Vatan makalesinde hilafetin Abbasilerden Osmanlılara geçişi ve Osmanlı padişahlarının İslam'a hizmetleri anlatılmaktadır. Makalede Hilafetin Osmanlı'ya geçişinin bir tesadüf sonucu değil Allah'ın kudreti ile gerçekleştiği vurgulanmıştır:

Abbasilerin bünyân-ı şevketi Dicle kenarında yıkılırken aynı senede - ihtimal ki aynı ayda ve aynı günde- Asya'nın garbindaki kahraman bir aşiret beyinin sulbünden dünyaya bir erkek çocuk geliyordu. Bu çocuk doğdu, büyüdü ve kendi namına nispet olunan bir devletin esas-ı rasinini vaz etti (Harp Mecmuası, Sayı 11, Temmuz 1332, s. 1-3)

Falih Rıfki'nin "F.R." rumuzuyla kaleme aldığı *Çöldeki Muharebeler ve Muharıbler* başlıklı makalesinde İstanbul'da çöl hakkında çok az şey bilindiği, çölde küçük bir manevranın dahi övünülmesi gereken bir başarı olduğu ileri sürülmüştür. Buna göre "Kanal'da asıl düşman hatt-ı harbiyle temas etmeden evvel çöl tabiatına karşı büyük bir harp vermek lazımdı. Bu harp, çölü diğer araziden büsbütün ayıran hususi müşkilata ve mahrumiyetlere, yolsuzluğa, susuzluğa, erzaksızlığa karşı verilecekti" (Harp Mecmuası, Sayı 11, Temmuz 1332, s. 4). Makaleye göre çölün çetin doğasına karşı verilen savaş yolları açılarak, tren rayları döşenerek, su kanalları açılarak büyük ölçüde kazanılmıştır.

Falih Rıfki'nin aynı rumuzla kaleme aldığı bir diğer makale de ilkinden dört ay kadar sonra yayımlanan *Sina Muharebelerinde*'dir. Makale boyunca Sina çöllerinde ve Süveyş Kanalı çevresinde yürütülen harekâtın zorluklarından,

askerlerin üstün düşman ve çölün zorlu koşulları karşısında gösterdiği fedakârlıklardan bahseden Falih Rıfkı, askerlerin kısa bir mola esnasında buldukları ölmüş bir devenin kafasını keserek pişirmeye çalıştıklarını, bu uğurda mataralarındaki son suları da tencereye koyduklarını ancak etin çabuk pişmediğini ve “israf edilen bir saniyenin” dahi harpte hayati öneme sahip olduğunun bilincinde olan amirlerinden gelen emir üzerine tereddüt etmeksizin tencereyi kuma dökerek yürüyüşe devam ettiklerini anlatmıştır (F.R., Sayı 14, Teşrin-i Sâni 1332, ss. 9-11). Makalenin yayımlandığı tarihte (Kasım 1916) II. Kanal Harekâtı’nın başarısızlıkla sonuçlandığı ve Romani Muharebesi’nde (3-5 Ağustos 1916) yenilgiye uğrayan Osmanlı Ordusu’nun geri çekilmek zorunda kaldığı ve Gazze Bir’üs Sebi arasında bir savunma hattı tesis ettiği (Uyar ve Erickson, 2014, s. 522) göz önüne alındığında makalenin uğranılan yenilgiyi perdelemek amacıyla kaleme alınmış olabileceği değerlendirilmektedir. Aynı sayıda ve benzeri bir amaçla yayımlandığı düşünülen *Süveyş ve Havalisinde Tayyarelerimizden Faaliyeti ve Tayyarelerimizden Alınan Fotoğraflar* başlıklı makalede ise uçakların savaşta önemi anlatılarak Süveyş Kanalı ve çevresinden çekilen çeşitli hava fotoğraflarına yer verilmiştir. Osmanlı pilotları tarafından Portsaid civarındaki İngiliz tesislerinin ve gemilerinin önce fotoğraflarının çekildiği ardından da bombardıman edilerek ağır zayıat verildiği; İngiliz pilotlarının yaptığı saldırıların ise “cesur” Osmanlı pilotları tarafından yenilgiye uğratıldığı anlatılmıştır (*Harp Mecmuası*, Sayı 14, Teşrin-i Sâni 1332, ss. 12-14).

Hikâyelerde ise genel olarak askerlerin ve komutanların kahramanlıkları işlenmiştir. Ahmet Refik’in *Kahire Yollarında* (Ahmet Refik, Sayı 4/Kanun-u Sâni 1331, ss. 9-10 ve Sayı 5, Şubat 1331, ss. 5-9) başlıklı tarihî hikâyesinde Yavuz Sultan Selim’in Çaldıran Savaşı (1514) sonrasında İstanbul’a dönüşü, harp hazırlıkları, Memluk Devleti’ni ortadan kaldırarak Mısır’ı ele geçirmek üzere sefere çıkışı ve Mercidabık Meydan Muharebesi (1516) anlatılmaktadır. Hikâyede Osmanlı’nın o dönemde İngilizlerin elinde bulunan Mısır’ı ele geçirmek üzere yaptığı Kanal Harekâtı ile Yavuz’un Mısır seferi arasında bir benzeşim kurulmak istendiği sezilmektedir. Nitekim bir kurgusal metin olmasına karşın seferin meşru sebeplere dayandığı vurgulanmıştır:

Sultan Selim’in bu seferi açmasına sebep, hırs ve menfaat, tevsî-i memleket değildi; ezeli bir düşmana yardım eden, kendisini en şerefli bir zaferden mahrum etmeye çalışan Mısır sultanlarından intikam almak. Fakat o, bu intikamı da tehir etmek, kendisine fenalık edenlerle sulhen uzlaşmak istemişti. Buna muvaffak olamayınca Mısır seferi için eğlenmedi, seri bir yürüyüşle (Aksaray-Kayseri) hattını takip etti (Ahmet Refik, Sayı 4/Kanun-u Sâni 1331, s. 9).

Hikâyede Kahire yolunun uzun olduğu, çöllerin sefalet, felaket, müşkülâtlarla dolu olmakla birlikte Kahraman Selim’in muazzaz emeline nail olmak için uzun ve zorluklarla dolu yolun her türlü felaketlerine göğüs germeyi göze aldığı

belirtilmiştir (Ahmet Refik, Sayı 4/Kanun-u Sâni 1331, s. 10). Böylece İttihat ve Terakki hükûmetinin faaliyetleri ile Sultan Selim'inkiler arasında benzerlik ilişkisi kurularak İttihat Terakki'nin büyük zorlukları göze alarak karar verdiği Kanal Harekâtı'nın, Sultan Selim'in Mısır Seferi gibi mutlak suretle zaferle sonuçlanacağı mesajı verilmektedir.

Fatıma Nurunnisa isimli yazarın kaleme aldığı belirtilen *Fazıl Ferid'in Gazası* (*Harp Mecmuası*, Sayı 18, Nisan 1333, ss. 9-11) başlıklı hikâyede Türk askerinin kahramanlığı ve fedakârlığı Anadolu'da çobanlık yapmakta iken işlerini bırakıp askere giden Fazıl Ferid üzerinden anlatılmaktadır. Trenle Sina bölgesine sevk edilen Fazıl Ferid çölün zorlu şartlarında kendisine verilen görevleri yaparken bir uçağın yakınına indiğini fark eder. Daha önce uçak görmediği için bunu bir kuşa benzeten Fazıl Ferid, uçağın yakınındaki iki İngiliz'i üniformalarından tanır ve kuşa benzettiği uçağın bir şeytan işi olduğunu düşünür. Buna karşın cesaretini toplayarak uçağa yaklaşır ve önce uçağın karın bölgesine ateş ederek onu tahrip eder ardından da iki İngiliz askerini öldürür. Hikâyede çölde savaşan askerlerin karşılaştığı zorluklar iyi şekilde tasvir edilmiştir.

Yazarı belirtilmeyen *Gazze Muharebesi* (*Harp Mecmuası*, Sayı 19, Mayıs 1333, s. 1-4 ve *Harp Mecmuası*, Sayı 20, Temmuz 1333, s. 9-10) başlıklı hikâyede ise Osmanlı ordusunun fedakârlık ve kahramanlığı, *Gazze Muharebeleri*'nde kritik bir öneme sahip *Mantar Tepe*'yi (Atay, 2008, s. 101) savunan 125. Piyade Alayı'nın Yüzbaşı İbrahim Efendi, Teğmen Akif Efendi, Bölük Başçavuşu Kozanlı Mehmet oğlu Hasan Tahsin, Tarsuslu Mustafa oğlu Ali Çavuş gibi çeşitli rütbelerdeki personeli üzerinden anlatılır. Hikâye boyunca kendisinden kat kat üstün İngiliz birliklerine karşı savaşan 125. Piyade Alayı'na bağlı birlikler, bir süreliğine düşman eline geçen *Mantar Tepe*'yi geri alır.

Harp Mecmuası'nda yayımlanan bütün hikâyelerde yaşanmış ya da yaşanması muhtemel olayları konu alınmaktadır. İster tarihî olsun isterse o döneme ait kahramanlar gerçek kişilerdir. Hepsisi cesurdur ve vatani için seve seve can vermeye hazırdır. Şehadet onlar için bir şeref meselesi olduğu kadar dinî bir görevdir. Çanakkale Savaşı'na katılmış olma da hikâyelerde önemli bir temadır. Hem hikâyelerde hem de makalelerde İngilizler'in Çanakkale yenilgisinin öcünü almak üzere Kudüs'ü de içeren kutsal yerlere saldırdığı ifade edilir.

Makale, şiir, anı ve hikâye alanında Hicaz, Sina ve Filistin cephelerinde yaşanan olaylara çok az yer verilmesine karşın fotoğraf konusunda tam tersi bir durum söz konusudur. Dergi sayfalarında en fazla fotoğraf 4. Ordu bölgesine aittir. Sina Cephesi'ne ilişkin 156, Hicaz Cephesi'ne ilişkin ise 27 fotoğraf yayımlanmıştır. Ayrıca 23. sayının kapak resmi ile 19, 21 ve 23. sayıların iç kapak resimleri bu cephelere ayrılmıştır.

Hicaz, Sina ve Filistin cephelerine ilişkin ilk fotoğraf, derginin ikinci sayısında yer almış ve bundan sonraki bütün sayılarda bu cephelerden çekilen fotoğraflara yer verilmiştir. Fotoğraflarda en çok görünenler erler, Arap gönüllüler, Arap dinî liderler ve develerdir. Ayrıca Enver Paşa ile ordu komutanı Cemal Paşa'nın birlikte çekilmiş bazı fotoğrafları da yayımlanmıştır. Cemal Paşa'nın tek başına çekilmiş fotoğrafı çok nadirdir. Dergi fotoğraf seçiminde böylesi bir yol izleyerek Enver Paşa dışındaki üst rütbeli komutanların görünürlüğünü en alt seviyede tutmaya çalışmış; Enver Paşa'nın ön planda olmasına dikkat etmiştir.

Bu cephelere ilişkin fotoğraflarda erler ve gönüllüler, derginin geneliyle benzer şekilde mola verirken, cepheye giderken, yemek yerken, hastanede tedavi olurken, bir su kenarında banyo yaparken vb. etkinliklerde morali yüksek ve iyi giyimli olarak görülür. Bu tür fotoğraflara, İtilaf Devletleri'nin Osmanlı askerlerinin açlık çektiğine ilişkin propagandalarıyla (Avşar, 2004, s. 82; Ulu, 2012, s. 63) mücadele amacıyla sıklıkla yer verildiği düşünülmektedir. Ayrıca Filistin Cephesi'ndeki lojistik işleyiş ve iklimden kaynaklanan moral bozukluğu Osmanlı Ordu Karargâhı için bir sorun teşkil etmekteydi. Yaz ayları çok sıcak geçen Cephe genelinde su ve yiyecek sıkıntısı yaşanmaktaydı. Posta, eğlence ve sağlık hizmetleri genellikle eksikti. Söz konusu eksiklikler cephedeki Arap birliklerini düşman propagandası karşısında kırılğan hâle getirmekteydi (Erickson, 2007, s. 98). Askerlerin gündelik hayatını resmeden bu tür fotoğraflar tercih edilerek bir yandan cephedeki moral bozukluğu gizlenirken diğer yandan da halkın ve askerlerin moralini yükseltme amaçlanmış olabilir.

Fotoğraflarda Osmanlı askerleri ile Araplar dayanışma hâlinde gösterilmiş, Arap gönüllülerin yaptığı fedakârlıklar fotoğraf altı yazılarla vurgulanmıştır. Bu tür fotoğraf ve yazılarla Arapların din kardeşi olan Osmanlı askerlerinin yanında yer aldığı mesajı verilmeye çalışıldığı söylenebilir. Dergide Emir Hüseyin ve oğulları tarafından başlatılan isyana rağmen ne bu kişilere ne de Araplara yönelik herhangi bir olumsuz bilgi, görsel veya imaya yer verilmediği tespit edilmiştir. İsyancı Araplara yönelik herhangi bir olumsuz bilgi ve söyleme yer verilmemesinin sebebinin, İngilizlerin yoğun ve etkili propagandalarına rağmen hâlâ Osmanlı Halifesi'ne bağlılığını devam ettiren Arap halkını ve özellikle de Osmanlı Ordusu'ndaki Arap askerlerini incitmemeye dikkat edilmesi olduğu değerlendirilmektedir. İngiliz istihbaratçıları Osmanlı yönetimine itaatsizliği arttırmak için daha savaş başlamadan gizli Arap örgütleriyle irtibat kurmuşlardı. Savaş başlar başlamaz Kahire'de kurdukları Arap Bürosu eliyle Araplara yönelik faaliyetlerini arttırdılar. Arapların ilk fırsatta kitle hâlinde isyan edeceklerini öngören İngilizlerin Şerif Hüseyin ile pazarlık masasına oturmasının sebebi de Osmanlı Ordusundaki subay ve erlerin isyan veya en azından emirlere itaatsizlik etmesini sağlamaktı. Şaşırtıcı bir şekilde, Arap halkına yönelik propaganda Araplardan ziyade İngilizleri etkilemiş ve kendi propagandalarına kendileri inanmışlardır. Hicaz'daki birkaç bin Bedevi aşireti

mensubu dışında kalan Araplar savaş sonuna kadar devlete sadık veya hiç değilse tarafsız kalmıştır. (Uyar ve Erickson, 2014, ss. 539-540). *Harp Mecmuası*'nda, 5 Haziran 1916'da Şerif Hüseyin'in oğulları Faysal ve Ali tarafından Medine'ye yapılan başarısız bir saldırı ile başlayan Arap İsyanı'na (Uyar, 2018, s. 45) yönelik herhangi bir bilgi ve fotoğrafa yer verilmemesinin isabetli bir tercih olduğu değerlendirilmektedir.

Osmanlı propagandası büyük ölçüde aynı zamanda Halife olan Padişah Mehmed Reşad'ın ilan ettiği cihada dayanmasına karşın, bütün İslam âleminin lideri olduğu ileri sürülen padişahın, efendisi ve koruyucusu olduğu vurgulanan kutsal topraklarda çekilmiş hiçbir fotoğrafı bulunmamaktadır. Kutsal yerlere ilişkin bu fotoğraf eksikliği dönemin en parlak devlet adamı olan Harbiye Nazırı Enver Paşa tarafından giderilmeye çalışılmıştır. 4. Ordu Komutanı Cemal Paşa'nın daveti üzerine, Şubat 1916'da Filistin Cephesi'ne gelen Enver Paşa Medine ve Kudüs'ü ziyaret ederek Mescid-i Aksa, Ravza-i Mutahhara gibi kutsal mekânlarda fotoğraflar çektirmiştir. Birçoğu derginin yedinci sayısında yayımlanan fotoğraflarda Enver Paşa, Arap toplumunun ileri gelenleri ve 4.Ordu Komutanı Cemal Paşa ile birlikte görünmektedir (Sayı 7, Mart 1332, ss. 3-6).

Tarikat alay ve taburlarına ait fotoğraflar, 4. Ordu bölgesine has niteliktedir. Derginin 5. sayısında (Şubat 1331, s. 10) Mevlevi Gönüllü Taburunun Kadiri Bölüğüne, 9. sayısında (Mayıs 1332, s. 4) Rufai Alayına, 10. sayısında (Haziran 1332, s. 3) Mevlevi Gönüllü Alayına, 19. sayısında (Mayıs 1333, s. 5) ise Kadiri ve Mevlevi Gönüllü Alayına ait olduğu belirtilen fotoğraflar yayımlanmıştır. Bu fotoğraflarda adı geçen tarikatlara mensup askerler ya eğitim yaparken ya da cepheye intikal ederken resmedilmiştir.

Hicaz, Sina ve Filistin cephelerine ilişkin fotoğraflarda bazen mücahit olarak anılan Arap gönüllülere büyük önem verildiği belirlenmiştir. Mescidi Aksa gibi kutsal yerlerde Türk askerleri ile Arap mücahitler karışık hâlde görünür (*Harp Mecmuası*, Sayı 3, Kanun-u Sâni 1331, ss. 5-7; *Harp Mecmuası*, Sayı 7, Mart 1332, s. 3-6; *Harp Mecmuası*, Sayı 11, Temmuz 1332, s. 3-9). Arap isyancılara ait herhangi bir yazıya yer verilmediği gibi fotoğrafa da yer verilmemiştir. Türkler ile Araplar İngilizlere karşı birlikte cihat eden din kardeşleri olarak gösterilmiştir. İsyan eden Şerif Hüseyin'in yerine görevlendirilen Mekke Şerif'i Emir Ali Haydar Paşa'nın Fahrettin Paşa ile birlikte askerleri selamlarken yayımlanan fotoğrafları (*Harp Mecmuası*, Sayı 23, Teşrin-i Sâni 1333, ss. 1-2) bu anlamda başarılı sayılabilir. Dergide çok sayıda deve fotoğrafına yer verildiği tespit edilmiştir. Bu fotoğraflarda develer yaralı taşırken (*Harp Mecmuası*, Sayı 16, Şubat 1332, s. 12) otlarken (*Harp Mecmuası*, Sayı 24, Kânûn-u Evvel 1333, s. 14), su içerken (*Harp Mecmuası*, Sayı 23, Teşrin-i Sâni 1333, s. 4), yıkanırken (*Harp Mecmuası*, Sayı 20, Temmuz 1333, s. 10), tımar olurken, tedavi edilirken (*Harp Mecmuası*, Sayı 13, Teşrin-i Evvel 1332, s.12)

hatta bir kız çocuğu tarafından sevilirken (*Harp Mecmuası*, Sayı 20, Temmuz 1333, s. 10) görülmektedir. Develere bu ölçüde yer verilmesinde devenin çöl muharebelerinde büyük önem taşıması yanında İslam ve Türk kültüründe önemli bir figür olmasının etkili olduğu değerlendirilmektedir.

Derginin genelinde olduğu gibi Hicaz, Sina ve Filistin cephelelerinde alınan esirler de fotoğraflarda oldukça iyi durumda gösterilmiştir. Örneğin derginin 14. sayısında esir İngiliz subayları at üzerinde giderken onlara muhafızlık yapan eranın yaya olarak ilerlediği görülmektedir. Osmanlı askerinin kendisi yaya giderken düşman askerlerini atla taşıması, fotoğraf altı yazıda “Osmanlı askerlerinin esire şefkat dersinden bir numune-i ibret” (*Harp Mecmuası*, Sayı 14, Teşrin-i Sâni 1332, s. 16) olarak ifade edilmiştir.

Sonuç

Gerçekleştirilen analizler sonucunda *Harp Mecmuası*’nda yayımlanan makale, şiir, anı ve hikâyelerde Hicaz, Sina ve Filistin cephelelerinde yaşanan olaylara çok az yer verildiği, dergide yayımlanan 81 makaleden sadece ikisi ile üç hikâyede Hicaz, Sina ve Filistin cephelelerinde sürmekte olan muharebelere yer ayrıldığı belirlenmiştir.

Makale, şiir, anı ve hikâye türlerindeki metinlere çok az yer verilmesine karşın fotoğraf alanında tam tersi bir durumun söz konusu olduğu; Filistin ve Sina cephelelerine ilişkin 156, Hicaz Cephesi’ne ilişkin ise 27 fotoğrafın yayımlandığı, fotoğrafların cephelelere göre dağılımı göz önüne alındığında en fazla fotoğrafın bu cephelelere ait olduğu saptanmıştır. Bu cephelelerin geniş bir alanı kapsamasına karşın büyük bir başarı elde edilmemesi sebebiyle Hicaz, Sina ve Filistin cephelelerinde yaşanan olaylara ilişkin az yazıya yer verilmiştir. Buna karşın kutsal toprakların bu bölgede olması, halkın ezici çoğunluğunun Arap olması, Osmanlı ordusunda çok sayıda asker bulunması ve bu bölgede görev yapan askerlerin lojistik işleyişteki eksiklikler ve iklim şartlarının ağırlığı nedeniyle düşman propagandası karşısında hassas hâle gelmesi (Erickson, 2007, s. 98) gibi sebeplerle çok sayıda fotoğrafa yer verildiği görülmektedir. Böylece okuma yazma oranı oldukça düşük olan halkın ve askerlerin morali, cepheledeki gündelik hayatı sorunsuz şekilde resmeden fotoğraflar yoluyla yükseltilmeye çalışılmıştır.

Gerçekleştirilen çözümlenmeler sonucunda *Harp Mecmuası*’nda tek bir ideoloji doğrultusunda yayın yapılmadığı, dergide hem Türkçü-Turancı hem de İslamcı ideolojiye ilişkin söylemlere yer verildiği görülmüştür. Dergi yazarlarının tamamına yakınının Türkçü olmalarına rağmen bu ideolojilerden hangisinin daha baskın olduğunu belirlemek oldukça zordur. Bununla birlikte Kafkas Cephesi’ne yönelik haberler ve fotoğraflarda Türkçü-Turancı ideolojinin, çalışmanın odak noktasını oluşturan Sina, Filistin ve Hicaz cephelelerine yönelik haber ve fotoğraflarda ise İslamcı ideolojinin daha güçlü olduğu söylenebilir.

Dergideki İslamcı ideoloji Türkçülük ile harmanlanmış bir içeriğe sahiptir. Buna göre aynı zamanda Halife olan Osmanlı padişahı dünyadaki bütün Müslümanların lideri ve koruyucusudur. Dolayısıyla başta Rusya'dakiler olmak üzere esir Müslümanların kurtuluşu ve İslam âleminin eski parlak günlerine dönmesi Osmanlı Halifesi'nin askerleri olan Türklerin savaştan başarı ile çıkmasına bağlıdır. Aksi hâlde Hristiyan Avrupalılar son bağımsız Müslüman devleti de yıkacak ve Müslümanları yok edecektir. “Ey Müslüman evladı! Ey Türk oğlu!” (Süleyman Nazif, Sayı 4, Kanun-u Sâni 1331, s. 51) şeklindeki ideolojik seslenişler de dergide Türkçülük ve İslamcılık ideolojilerinin ayrılmaz şekilde iç içe geçtiğini göstermektedir.

Bu ideoloji ile uyumlu şekilde Arapların, İngilizlerle iş birliği yaparak Osmanlı'yı arkadan vurduğu yönündeki söyleme derginin hiçbir sayısında yer verilmediği, tersine Arap-Türk dayanışmasını vurgulayan haberlere ve fotoğraflara sıklıkla yer verildiği saptanmıştır. İsyancı Araplara veya Emir Hüseyin gibi Arap İsyanı'na öncülük edenlere yönelik herhangi bir olumsuz bilgi ve söyleme yer verilmemesinin isabetli bir tercih olduğu değerlendirilmektedir. Bu yolla İngilizlerin yoğun ve etkili propagandalarına rağmen hâlâ Osmanlı Halifesi'ne bağlılığını devam ettiren Arap halkı ve özellikle de Osmanlı Ordusu'nda görev yapan Arap askerler incitilmemeye çalışılmıştır.

Yapılan analizler neticesinde, *Harb Mecmuası*'nda söz konusu cephelerde yürütülen savaflara ilişkin çok sayıda haber ve fotoğrafa yer verildiği, bu haber ve fotoğraflarda Osmanlı askerlerinin morali yüksek, iyi kıyafetler içerisinde; sağlık, yiyecek vb. ihtiyaçları tam anlamıyla karşılanmış şekilde gösterildiği, esir askerlere çok iyi muamele edildiğinin vurgulandığı, askerlerin veya komutanların Kudüs ve Medine gibi kutsal yerlerde dua ederken çekilen fotoğraflarına sıklıkla yer ayrıldığı ortaya konmuştur. Mecmuada asker ve komutanların Kudüs ve Medine gibi kutsal yerlerde çektiği fotoğraflarına yer verilmesinin temel sebeplerinden biri, gerçekleştirilen savaşın kutsal bir savaş olduğu, din adına yapıldığı, dolayısıyla savaş sırasında yaşamını kaybeden askerlerin İslam dininde en kutsal mertebelerden biri olan şehitlik makamına erişeceği düşüncesini okuyuculara aktarmaktır. Bunun yanı sıra Osmanlı askerlerinin Filistin, Hicaz ve Sina gibi zor coğrafyalarda savaşmasının kutsal bir nedene dayandığının aktarılmasıyla, bir yandan askerlerin dinî duygular aracılığıyla devletlerine bağlılığının artırılması, askerden kaçışların önüne geçerek moral ve motivasyonların yüksek tutulması; diğer yandan iç kamuoyunun dinî duygularına hitap edilerek iç kamuoyunun desteğinin sağlanması hedeflenmektedir. Dergide ne İtilaf Devletleri'nin ne de herhangi bir devletin askerlerini aşağılayan, onları küçük düşüren bir söyleme yer verilmemiştir. Düşmanını ötekileştiren, onu canavar/vahşi gösteren bir söylem yerine Osmanlı askerlerinin kahramanlıklarını ve olumlu yönlerini yücelten bir söylemin hâkim olduğu, dolayısıyla karşıtlıkların geri dönülmez şekilde kurulmadığı sonuçlarına ulaşılmıştır.

Kaynakça

- Ağaoğlu Ahmed. (1331). Türkiye'nin ve İslam Aleminin Kurtuluşu. *Harp Mecmuası*, 1, 7-9.
- Ağaoğlu Ahmed. (1331). İngiliz Oyunları. *Harp Mecmuası*, 2, 5-7.
- Ahmet Refik. (1331). Kahire Yollarında I. *Harp Mecmuası*, 4, 9-10.
- Ahmet Refik. (1331). Kahire Yollarında II. *Harp Mecmuası*, 5, 5-9.
- Ahmet Refik. (1332). Galiçya'daki Şanlı Osmanlı Askerlerine. *Harp Mecmuası*, 13, 3-6.
- Ahmet Refik. (1333). Şehid Kara Mehmed. *Harp Mecmuası*, 24, 6-9.
- Ahmet Refik. (1333). Harb Edebiyatı ve Eski Şairlerimiz. *Harp Mecmuası*, 21, 6-8.
- Akarcalı, S. (2003). *İkinci Dünya Savaşında İletişim ve Propaganda*. Ankara: İmaj Yayınevi.
- Akşin vd. (1989). *Türkiye Tarihi-4: Çağdaş Türkiye 1908-1980*. İstanbul: Cem Yayınevi.
- Atabek, N. (2003). Propaganda ve Toplumsal Kontrol. *Selçuk Üniversitesi İletişim Fakültesi Akademik Dergisi*, 4 (2), 4-12.
- Atay, F. R. (2008). *Ateş ve Güneş*. İstanbul: Pozitif Yayınları.
- Avşar, S. (2003). Birinci Dünya Savaşında Rus Propaganda Faaliyetleri ve Osmanlı Devleti. *OTAM (Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi) Dergisi*, 14, 65-127.
- Avşar, S. (2004). *Birinci Dünya Savaşında İngiliz Propagandası*. Ankara: Kim.
- Banoğlu, N. A. (1982). *Türk Basınında Çanakkale Günleri*. İstanbul: Türk Basın Birliği Yayını.
- Beşikçi, M. (2010). Birinci Dünya Savaşı'nda Devlet İktidarı ve İç Güvenlik: Asker Kaçakları Sorunu ve Jandarmanın Yeniden Yapılandırılması. İ. Akça ve E. B. Parker (Ed.), *Türkiye'de Ordu, Devlet ve Güvenlik Siyaseti* içinde (ss. 147-172). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Bilgin, M. (2017). *Teşkilat-ı Mahsusa'nın Kafkasya Misyonu ve Operasyonları*. İstanbul: Ötügen.
- Bilkan, A. F. ve Çakır, Ö. (2006). *Harp Mecmuası*. İstanbul: Kaynak Kitaplığı Yayınları.
- Budak, A. (2012). The French Revolution's Gift to the Ottomans: The Newspaper, The Emergence of Turkish Media. *International Journal of Humanities and Social Science*, 2, No. 19, 157-169.
- Bruntz, G. G. (1938). *Allied Propaganda and the Collapse of the German Empire in 1918*, California: Stanford University Press.
- Cull, N. J., Culbert, D. ve Welch, D. (2003). *Propaganda and Mass Persuasion: A Historical Encyclopedia, 1500 to the Present*. California: ABC-CLIO.
- Çalık, M. ve Sözbilir, M. (2014). İçerik Analizinin Parametreleri. *Eğitim ve Bilim*, 39 (174), 33-38.
- Çeliktemel-Thomen, Ö. (2010). Osmanlı İmparatorluğu'nda Sinema ve Propaganda (1908-1922). *Online International Journal of Communication Studies*, 2, 1-17.

- Dönmez-Colin, G. (2015). *The Routledge Dictionary of Turkish Cinema*. New York: Routledge.
- Dursun, Ç. (2001). *TV Haberlerinde İdeoloji*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Erdoğan, İ. ve Alemdar, K. (2010). *Öteki Kuram: Kitle İletişim Kuram ve Araştırmalarının Tarihsel ve Eleştirel Bir Değerlendirmesi*. Ankara: Erk Yayınları.
- Erickson, E. J. (2014). *Ottoman Army Effectiveness in World War I*. New York: Routledge.
- Esenkaya, A. (2003). Askeri Propaganda Açısından *Harp Mecmuası* ve Bu Mecmuanın Çanakkale Muharebesi'ni Tasvirdeki Rolü. *Communiqes: The Joint Turkish-Israeli Military History Conference II*, Ankara: Genelkurmay Basımevi, 59-66.
- Evren, B. (1995). *Türkiye'ye Sinemayı Getiren Adam, Sigmund Weinberg*. İstanbul: Milliyet Yayınları.
- F. R. (Falih Rıfkı). (1332). Çöldeki Muharebeler ve Muharibler. *Harp Mecmuası*, 11, 4-8.
- F.R. (Falih Rıfkı). (1332). Sina Muharebelerinde. *Harp Mecmuası*, 14, 9-11.
- Fatıma Nurunnisa. (1333). Fazıl Ferid'in Gazası. *Harp Mecmuası*, 18, 9-11.
- Fırat, N. S. (2008). *Savaş Fotoğraflarının Kullanımı Bağlamında Propaganda ve Manipülasyon*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Marmara Üniversitesi, Güzel Sanatlar Enstitüsü, İstanbul.
- Gök, N. (2008). Donanma Cemiyeti'nin Anadolu'da Örgütlenmesine İlişkin Gözlemler. *Ankara Üniversitesi Dil Tarih ve Coğrafya Fakültesi Tarih Araştırmaları Dergisi*, 43, (27), 77-93.
- Görgülü, İ. (1983). *Türk Harp Tarihi Derslerinde Adı Geçen Komutanlar*. İstanbul: Harp Akademileri Komutanlığı Yayınları.
- Görgülü, İ. (2008). *Çanakkale İlk Günde Biterdi: Mustafa Kemal'in Planı Uygulansaydı*. Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Gözler, K. (2007). *Türk Anayasa Hukuku Dersleri*. Bursa: EkinYayınları.
- Gürcan, M. (2016). Talking to Hearts and Minds Influencing Strategies in the Gallipoli Campaign. M. Gürcan ve R. Johnson, (Eds), *The Gallipoli Campaign: The Turkish Perspective* içinde (ss. 125-162). New York: Routledge.
- Harp Mecmuası*. (1331). Harp Mecmuası Niçin Çıkıyor. *Harp Mecmuası*, 1, 2-4.
- Harp Mecmuası*. (1331). Tayyareler ile İstikşaf. *Harp Mecmuası*, 3, 4-9.
- Harp Mecmuası*. (1331). Makale-i Mahsusa I. *Harp Mecmuası*, 6, 1-6.
- Harp Mecmuası*. (1332). Makale-i Mahsusa II. *Harp Mecmuası*, 7, 1-2.
- Harp Mecmuası*. (1332). Büyük Goltz Paşa. *Harp Mecmuası*, 9, 12-12.
- Harp Mecmuası*. (1332). Harbde Demiryolunun Ehemmiyeti. *Harp Mecmuası*, 9, 5-6.
- Harp Mecmuası*. (1332). Prusya'nın Nasıl Teşekkül Etti?. *Harp Mecmuası*, 10, 1-4.
- Harp Mecmuası*. (1332). Trablusgarb'a Dair. *Harp Mecmuası*, 11, 9-10.

- Harp Mecmuası*. (1332). Prusya'nın Nasıl Teşekkür Etti? II. *Harp Mecmuası*, 12, 11-12.
- Harp Mecmuası*. (1332). Büyük Friedrich. *Harp Mecmuası*, 14, 6-7.
- Harp Mecmuası*. (1332). Süveyş ve Havalisinde Tayyarelerimizin Faaliyeti ve Tayyarelerimizden Alınan Fotoğraflar. *Harp Mecmuası*, 14, 12-14.
- Harp Mecmuası*. (1333). Türk Anası Ne Düşünüyor. *Harp Mecmuası*, 17, 8-10.
- Harp Mecmuası*. (1333). Prusya'nın İtilası. *Harp Mecmuası*, 17, 3-8.
- Harp Mecmuası*. (1333). Osmanlı Miğferleri ve Harbi Hazır. *Harp Mecmuası*, 18, 5-6.
- Harp Mecmuası*. (1333). Osmanlılarda Esliha ve Mühimmat İmalı. *Harp Mecmuası*, 19, 5-8.
- Harp Mecmuası*. (1333). Tank-Zırhlı Otomobil. *Harp Mecmuası*, 19, 2-2.
- Harp Mecmuası*. (1333). Gazze Muharebesi I. *Harp Mecmuası*, 19, 1-4.
- Harp Mecmuası*. (1333). Gazze Muharebesi II. *Harp Mecmuası*, 19, 1-4.
- Harp Mecmuası*. (1333). Tayyarecilerimiz. *Harp Mecmuası*, 20, 10-11.
- Harp Mecmuası*. (1333). Eski Osmanlılarda Harb ve Hissiyat-ı Umumiye. *Harp Mecmuası*, 20, 4-7.
- Harp Mecmuası*. (1333). Eski Osmanlılarda Harb Fikri. *Harp Mecmuası*, 21, 10-12.
- Harp Mecmuası*. (1333). Osmanlılarda Zafere İtimad Hissi. *Harp Mecmuası*, 22, 2-6.
- Harp Mecmuası*. (1333). Sancak Muhabbeti. *Harp Mecmuası*, 23, 9-12.
- Harp Mecmuası*. (1333). Fransız Siyaseti ve Osmanlılar. *Harp Mecmuası*, 23, 6-8.
- Harp Mecmuası*. (1334). İmhoff Paşa'nın Vefatı. *Harp Mecmuası*, 25-26, 24-26.
- Harp Mecmuası*. (1334). Kafkasya'da Osmanlı Ordusu. *Harp Mecmuası*, 25-26, 6-12.
- Harp Mecmuası*. (1334). Irak'da Tayyarecilik Hayatı. *Harp Mecmuası*, 25-26, 18-21.
- Harp Mecmuası*. (1334). Topkapı Sarayı'nda Cülus-ı Hümayun. *Harp Mecmuası*, 27, 1-2.
- İşık, M. ve Eşitti, Ş. (2015). I. Dünya Savaşı Propaganda Afişlerinde Kadın Temsillerinin Toplumsal Cinsiyet Bağlamında Göstergibilimsel İncelenmesi, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 70 (3), 655-682.
- James, P. (Yay. Haz.). (2009). *Picture This: World War I Posters and Visual Culture*. London: University of Nebraska Press.
- Jowett, G.S. ve O'Donnell, V. (2012). *Propaganda and Persuasion*. California: Sage Publication.
- Kaşıyuğun, A. ve Çolak, M. (2014). Savaş ve Propaganda: Birinci Dünya Savaşı'nda Alman Propagandası. *Journal of History Studies*, 5 (6), 157-176.
- Keskin, F. (1997). *II. Dünya Savaşı Sırasında Türkiye'de Alman Propagandası: Türkische Post*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Koloğlu, O. (2006). *Osmanlı'dan 21. Yüzyıla Basın Tarihi*. İstanbul: Pozitif Yayınları.
- Köroğlu, E. (2007). *Ottoman Propaganda and Turkish Identity: Literature in Turkey during World War I*. London: IB Tauris.
- Köroğlu, E. (2010). *Türk Edebiyatı ve Birinci Dünya Savaşı (1914-1918) Propagandanan Milli Kimlik İnşasına*, İstanbul: İletişim Yayınları.

- Köroğlu, E. (2016). Propaganda or Culture War: Jihad, Islam, and Nationalism in Turkish Literature during World War I. Erik Jan Zürcher (Ed.), *Jihad and Islam in World War I: Studies on the Ottoman Jihad on the Centennary of Snouck Hurgronje's "Holy War Made in Germany"* içinde (ss. 135-152). Leiden: Leiden University Press.
- Köroğlu, E. (2018). From Propaganda to National Identity Construction. Nico Wouters, & Laurance Van Ypersele (Ed.). *Nations, Identities and the First World War: Shifting Loyalties to the Fatherland* içinde (ss. 39-56). London: Bloomsbury Publishing.
- Kunt, K. F., Faroqhi, S.N. ve Kasaba, R. (2006). *The Cambridge History of Turkey*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Kushner, D. (2010). The Musavver Çöl: An Ottoman Journal in Beersheba at the end of World War I. N. Moacanin, V. Kursar ve E. Causevic (Ed.). *Perspectives on Ottoman Studies: Papers from the 18th Symposium of the International Committee of Pre-Ottoman and Ottoman Studies (CIEPO)* içinde (167-171). Berlin: LIT Verlag.
- Lippmann, W. (1998). *Public Opinion*. New Brunswick (U.S.A.) and London (U.K.): Transaction Publishers.
- Makal, O. (1991). *Türk Sineması Tarihi*. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Matbaası.
- Odabaş, B. (2012). Türk Sinemasının Kuruluşunda Ordunun Rolü, Belge(Sel) Film ve Kurtuluş Savaşı Filmleri. *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, 0 (24), 205-212.
- Önal, F. vd. (2013). *Harp Mecmuası*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Özçelik, M. (2009). Türk Basınına Göre Birinci Dünya Savaşında Osmanlı Devleti'nin Tarafsızlığı. *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi (SEFAD)/Selçuk University Journal of Faculty of Letters*, (21), 213-232.
- Özön, N. (1970). İlk Türk Sinemacısı Fuat Uzkınay. İstanbul: Türk Sinematek Derneği.
- Pegum, J. (2007). British Army Trench Journals and a Geography of Identity. M. Hammond, ve S. Towheed (Ed.). *Publishing in the First World War: Essays in Book History* içinde (128-147). Hampshire: Palgrave Macmillan.
- Pehlivanlı, H. (1991). Çanakkale Muharebeleri sırasında Müttefiklerin Propagandası ve Karşı Propaganda. *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 21 (VII).
- Pim, J. E. (2013). Pro-German Press and Literature in North-Western Spanish Cultures during the World War I (1914-1918). A. Fatu-Tutoveanu ve R. Jarazo (Ed.) *Press, Propaganda and Politics: Cultural Periodicals in Francoist Spain and Communist Romania* İçinde (ss. 96-105). Newcastle: Cambridge Scholars Publishing.
- Polat, G. (2012). Savaş, Propaganda ve Kartpostallar. *Avrasya İncelemeleri Dergisi*, 2 (1), 243-268.
- Polat, G. (2014). I. Dünya Savaşında İngiliz ve Türk Propaganda Gazetelerinin Etkinliği Üzerine Bir Değerlendirme (el-Hakika ve Musavver Çöl). *OTAM Dergisi*, 36, 141-155.

- Qualter, T. H. (1980). Propaganda Teorisi ve Propagandanın Gelişimi (Ünsal Oskay, Çev.). *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 1(35), 255-307.
- Raymond, J. (2013). *News Networks in Seventeenth Century Britain and Europe*. New York: Routledge.
- Sayılır, B. (2005). Çanakkale Savaşları'nda Yer Alan İtilâf Askerlerinin Dini-Etnik Yapısı ve Sahip Oldukları Türk İmajı. *OTAM (Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi) Dergisi*, 18, 319-331.
- Selçuk, M. (2012). Birinci Dünya Savaşı Sürecinde Harbiye Nezareti'nin Çanakkale Kahramanlığını Yaşatma Amaçlı Faaliyetleri. *Avrasya İncelemeleri Dergisi (AVİD)*, 2 (1), 195-242.
- Sorgun, T. (1997). *Halil Paşa: İttihat ve Terakki'den Cumhuriyet'e Bitmeyen Savaş*. İstanbul: Kamer Yayınları.
- Süleyman Nazif. (1331). İstanbul Bizim Ebedi Payitahtımız. *Harp Mecmuası*, 4, 1-2.
- Süleyman Nazif. (1333). Rus İhtilali ve Biz. *Harp Mecmuası*, 20, 2-4.
- Sönmez, C. (1998). *Atatürk'te Edebiyat Sevgisi*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları
- Tamer, A. (2010). *Birinci Dünya Savaşı'nda İngiltere ve ABD'nin Osmanlı Devleti'ne Karşı Yürüttüğü Propaganda Faaliyetlerinin Amerikan ve İngiliz Basını Bağlamında İncelenmesi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Taylor, P. M. (2003). *Munitions of the Mind: A History of Propaganda*. Manchester: Manchester University Press.
- Topuz, H. (2003). *II. Mahmut'tan Holdinglere Türk Basın Tarihi*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Tunaya, T. Z. (2001). *Türkiye'de Siyasal Gelişmeler (1876-1938)*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları
- Ulu, C. (2012). Çanakkale Muharebeleri Sırasında Basının Propaganda Aracı Olarak Kullanılması: *Harp Mecmuası* Örneği. *Çanakkale Araştırmaları Türk Yıllığı*, 10 (12), 61-83.
- Uyar, M. (2018). Birinci Dünya Savaşı'nda Hicaz Cephesi ve Medine Savunması. *Toplumsal Tarih*, 294, 42-51.
- Uyar, M. ve Erickson, J. (2014). *Osmanlı Askerî Tarihi*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Ülker, M. B. (2008). Hafız Hakki Pasa Hayati ve Eserleri. *Müteferrika Dergisi*, 33, 233-242.
- Yiğit, B. (2007). Birinci Dünya Savaşında İngiltere ve Osmanlı İmparatorluğunun Propaganda Faaliyetleri: Kurmaca Dışı Metinler Üzerine Bir İnceleme. *Khazar Journal of Humanities and Social Sciences (Journal of Azerbaijani Studies)*, 12, 293-311.
- Wilkinson, N. (2009). *Secrecy and the Media: The Official History of the United Kingdom's D-notice System*. New York: Routledge.

Ekler

Tablo 1. Harp Mecmuası'nın Hicri ve Miladi Takvime Göre Sayıları

Dergi Adı	Sayı No	Çıkış Tarihi (Rumi)	Çıkış Tarihi (Hicri)	Çıkış Tarihi (Miladi)
<i>Harp Mecmuası</i>	1	Teşrini Sâni 1331	Muharrem	Kasım 1915
<i>Harp Mecmuası</i>	2	Kanun-u Evvel 1331	Safer 1334	Aralık 1915
<i>Harp Mecmuası</i>	3	Kanun-u Sâni 1331	Rebî'ul-evvel 1334	Ocak 1916
<i>Harp Mecmuası</i>	4	Kanun-u Sâni 1331	Rebî'ul-evvel 1334	Ocak 1916
<i>Harp Mecmuası</i>	5	Şubat 1331	Rebî'ul-âhir 1334	Şubat 1916
<i>Harp Mecmuası</i>	6	Şubat 1331	Rebî'ul-âhir 1334	Şubat 1916
<i>Harp Mecmuası</i>	7	Mart 1332	Cemâzeyilâhir 1334	Nisan 1916
<i>Harp Mecmuası</i>	8	Nisan 1332	Recep 1334	Mayıs 1916
<i>Harp Mecmuası</i>	9	Mayıs 1332	Recep 1334	Mayıs 1916
<i>Harp Mecmuası</i>	10	Haziran 1332	Şa'bân 1334	Haziran 1916
<i>Harp Mecmuası</i>	11	Temmuz 1332	Ramazan 1334	Temmuz 1916
<i>Harp Mecmuası</i>	12	Ağustos 1332	Zilkade 1334	Ağustos 1916
<i>Harp Mecmuası</i>	13	Teşrin-i Evvel 1332	Muharrem 1335	Ekim 1916
<i>Harp Mecmuası</i>	14	Teşrin-i Sâni 1332	Safer 1335	Kasım 1916
<i>Harp Mecmuası</i>	15	Kânûn-u Evvel 1332	Rebî'ul-evvel 1335	Aralık 1916
<i>Harp Mecmuası</i>	16	Şubat 1332	Rebî'ul-âhir 1335	Şubat 1917
<i>Harp Mecmuası</i>	17	Mart 1333	Cemâziyelevvel 1335	Mart 1917
<i>Harp Mecmuası</i>	18	Nisan 1333	Cemâzeyilâhir 1335	Nisan 1917
<i>Harp Mecmuası</i>	19	Mayıs 1333	Şa'bân 1335	Mayıs 1917
<i>Harp Mecmuası</i>	20	Temmuz 1333	Ramazan 1335	Temmuz 1917
<i>Harp Mecmuası</i>	21	Ağustos 1333	Şevval 1335	Ağustos 1917
<i>Harp Mecmuası</i>	22	Teşrin-i Evvel 1333	Zilhicce 1335	Ekim 1917
<i>Harp Mecmuası</i>	23	Teşrin-i Sâni 1333	Safer 1336	Kasım 1917
<i>Harp Mecmuası</i>	24	Kânûn-u Evvel 1333	Rebî'ul-evvel 1336	Aralık 1917
<i>Harp Mecmuası</i>	25-26	Mayıs 1334	Şa'bân 1336	Mayıs 1918
<i>Harp Mecmuası</i>	27	Haziran 1334	Ramazan 1336	Haziran 1918

Tablo 2. Cephelere Göre *Harp Mecmuası*'nda Yayımlanan Fotoğraf Sayıları

Sıra No	Cephe Adı	Fotoğraf Sayısı
1	Galiçya Cephesi	158
2	Sina-Filistin Cephesi	156
3	Kafkas Cephesi	120
4	Çanakkale Cephesi	100
5	Irak Cephesi	71
6	Trablusgarp Cephesi	41
7	Hicaz Cephesi	27
8	İran Cephesi	20

Harp Mecmuası*'ndan Seçilen Fotoğraflar*Fotoğraf 1.** Enver Paşa Mescid-i Aksa Avlusunda (*Harp Mecmuası*, Sayı 7, Mart 1332, s. 6).

Fotoğraf 2. Bir Baskın Sonrasında Dinlenen Askerler (*Harp Mecmuası*, Sayı 9, Mart 1332, ss. 7-8).

Fotoğraf 3. Rufai Alayının Askerleri Eğitimde (*Harp Mecmuası*, Sayı 9, Mart 1332, s. 4).

Fotoğraf 4. Akıncı Alaylarından Biri Mescid-i Aksa Önünde Dua Ederken (*Harp Mecmuası*, Sayı 12, Ağustos 1332, s. 7).

Fotoğraf 5. Esir İngiliz Subayları At Üzerinde Muhafız Osmanlı Askerleri Yaya (*Harp Mecmuası*, Sayı 14, s. 16)

Fotoğraf 6-7. Gündelik Hayatta Develer (*Harp Mecmuası*, Sayı 20, Temmuz 1333, s. 9; Sayı 14, Teşrin-i Sâni 1332, s. 16).